

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

POJETÍ GENERATIVITY U BEZDĚTNÝCH ŽEN
VE STŘEDNÍ DOSPĚLOSTI

THE CONCEPT OF GENERATIVITY IN CHILDLESS WOMEN
IN MIDDLE ADULTHOOD

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Mgr. Jana Klabanová**

Vedoucí práce: **Mgr. et Mgr. Martina Friedlová, Ph.D.**

Olomouc

2023

Děkuji vedoucí své bakalářské diplomové práce paní Mgr. et Mgr. Martině Friedlové, PhD. za cenné podněty a připomínky. Děkuji také všem participantkám, které byly ochotny se výzkumu zúčastnit. Děkuji všem, kteří mi drželi palce a poskytovali podporu k vytrvání ve studiu i přes náročné životní události, které se odehrávaly na pozadí plnění studijních povinností.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Pojetí generativity u bezdětných žen ve střední dospělosti“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 30. 11. 2023

Podpis

OBSAH

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	6
1. GENERATIVITA	7
1.1 Vymezení pojmu a vývoj konceptu generativity	7
1.2 Typy, modely a dimenze generativity	9
1.3 Generativita, osobnost a psychologické zdraví	11
2. BEZDĚTNOST	14
2.1 Dobrovolnost a nedobrovolnost bezdětnosti	14
2.2 Příčiny bezdětnosti	16
2.4 Dopady bezdětnosti na zdraví žen	17
3. PROŽÍVÁNÍ STŘEDNÍ DOSPĚLOSTI	19
3.1 Vymezení střední dospělosti	19
3.2 Vývojové úkoly střední dospělosti	20
3.3 Střední dospělost a generativita	22
3.4 Střední dospělost a generativita u bezdětných žen a mužů	23
VÝZKUMNÁ ČÁST	25
4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM	26
4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	27
5. METODOLOGICKÝ RÁMEC	28
5.1 Typ výzkumu a použitá metoda	28
5.2 Tvorba dat a průběh výzkumu	29
5.3 Metoda zpracování a analýzy dat	30
5.4 Etika výzkumu a reflexe výzkumníka	31

6.	VÝZKUMNÝ SOUBOR A JEHO VÝBĚROVÁ KRITÉRIA.....	33
7.	VÝSLEDKY VÝZKUMU	35
	7.1 Analýza a interpretace dat k VO1	36
	7.2 Analýza a interpretace dat k VO2	45
	7.3 Analýza a interpretace dat k VO3	49
8.	DISKUZE	52
9.	ZÁVĚR	57
	SOUHRN	60
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62
	SEZNAM PŘÍLOH.....	68

ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce je zaměřena na generativní chování žen věkem dosahujících střední dospělost, které se nestaly matkami. Tyto ženy rozvíjí jiné způsoby a pojetí generativního chování, než je jeho přirozená forma, kterou reprezentuje rodičovství. Předmětem výzkumu bylo zjistit, jaké formy generativního chování tyto ženy volí, a zda své pojetí generativity dávají do souvislosti s bezdětností. Práce je zaměřena na bezdětné ženy, které se věkem blíží konci fertillního období nebo jsou za ním. Cílem bylo zjistit, jak se s touto životní okolností trvalého charakteru vyrovnaly, a jak snadno se jim podařilo najít a rozvinout jiný druh generativity, než je biologická. Participantky odpovídaly na otázky zaměřené na způsoby pojetí generativity a zda je musely vytvářet v souvislosti s tím, že nemají děti. Vyjadřovaly také pocity, které se u nich v souvislosti s bezdětností vyskytují. Odpovídaly na to, jak vnímají potřebu přesahu vlastního života a jakými způsoby se jim daří ji uspokojovat.

Teoretická část práce je věnována představení konceptu generativity, jak se jeho obsah měnil v průběhu let a jak se objevuje v současných výzkumech. Dále je vysvětlen pojem bezdětnost a nastíněny podstatné aspekty vývojového období střední dospělosti v pojetí různých autorů.

Výzkumná část zpracovává získaná data a představuje výsledky kvalitativního výzkumu zaměřeného na prožívání bezdětnosti ženami ve střední dospělosti, na jejich pojetí generativity, tj. na způsoby generativního jednání s projevy přesahu vlastního života.

Téma bylo autorkou vybráno jednak z osobního zájmu o tuto problematiku a současně z důvodu trendu zvyšujícího se počtu bezdětných žen ve společnosti. Podle údajů ze sociologického a demografického výzkumu (Sobotka, 2017) zůstane celoživotně bezdětných 13-18 % žen narozených v roce 1975, celkově půjde o 15-22 % konečně bezdětných žen v populaci. Podle Českého statistického úřadu dosahuje míra bezdětnosti u žen ve věku třicet až čtyřicet let 18 % (www.csu.cz, 2019).

TEORETICKÁ ČÁST

1. GENERATIVITA

Pojem generativita přinesl do psychologie E. H. Erikson (1950), který ve své teorii psychosociálního vývoje tímto termínem pojmenoval vývojový úkol pro střední dospělost. Podle Eriksona jde o mezigenerační prokreativní jednání, které doprovází plodnost a péče. Jde o jednání, kterým člověk sleduje prospěch společnosti. Takovou činností je přirozeně plození a péče o vlastní děti, avšak může jít i o jiné činnosti zaměřené na předávání hodnot a zkušeností, na rozvoj, podporu a péči o lidské společenství.

1.1 Vymezení pojmu a vývoj konceptu generativity

Erikson (1997) ve své teorii psychosociálního vývoje rozdělil lidský život na osm období. Každé je specifické určitou **vývojovou krizí prezentovanou konfliktem dvou protipólních hodnot**. Pokud člověk vývojovou krizi zvládne, jeho ego se dostane na vyšší vývojový stupeň. Konflikt generativity a stagnace se týká období střední dospělosti. V předchozím období mladé dospělosti šlo jedinci o navázání intimity, vytvoření partnerského vztahu. Období střední dospělosti vymezuje poměrně široce věkem 26 až 64 let (Erikson, 1950). **Generativita je představena jako jakási mezigenerační kreativita, které je naplněna plodností a produktivitou.** “Generativitu (tvořivost) doprovází prokreativita (plodnost), produktivita a kreativita (tvořivost), a tím i generace nových bytostí stejně jako nových produktů a nových myšlenek, zahrnuje také určitý způsob sebe-utváření, především v oblasti dalšího vývoje identity.” (Erikson, 1997, s. 65). V období střední dospělosti má člověk vývojový úkol dosažení přesahu svého ega a zaměření životního obsahu na předání pozitivního odkazu. Generativita představuje prokreativní jednání, které má pozitivní dopad na ostatní lidi, zejména na další generaci. Je realizována plozením a výchovou dětí a předáváním zkušeností nastupující generaci. Jejím nejpřirozenějším projevem je rodičovství (Erikson, 1997). Zároveň je sebeutvářející tendencí ega, které tvořivou činností nabývá dalších identit. Projevením generativity je **ctnost péče** (Erikson, 1997). Antidotem generativity je **stagnace** popisovaná jako zaměření jedince na vlastní osobu a ego, ovšem bez dalšího seberozvoje a pozitivního dopadu do sociálního okolí. Stagnace je provázena rejektivitou, tedy odmítáním a nepřátelstvím k dalším, zejména odlišným lidem a skupinám. Do stagnace se jedinec dostane, pokud neudělá nic pro rozvoj sebe sama a další generace. “Konflikt

mezi generativitou a rejekcí je tak nejsilnějším ontogenetickým zakotvením obecné lidské přirozené tendence...” (Erikson, 1997, s. 66).

Vývojovým úkolem období střední dospělosti je tedy dosažení generativity realizované prostřednictvím péče o další generaci, o předávání kulturních hodnot, idejí a ctností. Jde o činnosti přesahující vlastní ego a mající pozitivní dopad na společnost jako celek, je to individuální pozitivní přínos lidstvu. Člověk zde zanechá pozitivní odkaz a zároveň tím roste jeho ego ve smyslu psychosociálního vývoje.

Erikson (1997) uvedl jako nejpřirozenější formu generativity **rodičovství**, ačkoli neomezuje generativitu pouze na ně. Jako sublimaci doporučuje širší aplikaci generativity, jejíž projevem může být “univerzálnější péče zabývající se zlepšením kvality života všech dětí.” (Erikson, 1997, s. 66). Pozdější autoři, kteří na Eriksona navázali, jeho koncept generativity dále rozvíjejí. John Kotre (1998) hovoří o **biologické a rodičovské generativitě**. A dále uvádí generativitu kulturní a technickou. Jako přirozený způsob generativního chování uvádějí rodičovství, tedy **plození a výchovu dětí a péči o ně**, také McAdams & Logan (2004). Koncept generativity však není omezen pouze na vychovávání dětí, ale rodičovství dodává kontext, ve kterém může člověk vyjádřit generativitu přirozeným způsobem (Newton & Baltys, 2014).

V současnosti je generativita brána především jako **mnohorozměrný a komplexní konstrukt vyskytující se v nejrůznějších podobách**. Je spojována s aktivitami a dopady nejen na **individuální rovině, ale nabírá i sociálního rozměru** (McAdams, Hart, & Maruna, 1998). De St. Aubin & McAdams (1995) považují generativitu za velmi podstatnou část zdravé osobnosti dospělého člověka. Popisují generativitu jako potřebu, pud, zájem či úkol, který je řízen buď **biologickými potřebami** (reprodukce), **filozofickými a náboženskými touhami** (hledání přesažení a symbolické nesmrtelnosti), **vývojovými úkoly nebo požadavky okolí**. Generativita spojuje člověka se světem a předpokládá víru v budoucnost, naději a smysl viděný v pokračování dalších generací.

Podle Johna Kotreho (1996) je generativita určitá forma **touhy po symbolické nesmrtelnosti**. Říká, že touha být generativní je do jisté míry blízka touze žít navždy. Je to kreativita, která leží mezi generacemi, proniká vším od genů po vnitřní hodnoty a dělá z nás aktivní prostředníky mezi minulostí a budoucností. Kotre si všímá, že vyšší motivace ke generativnímu chování mohou produkovat lidé v zájmu vyrovnání se

s náročnou minulostí. Právě ta je nutí své chování zaměřit pozitivním směrem a například neopakovat špatné momenty, které již prožili (Kotre, 2005). Dominantním motivátorem lidského života se stává ve chvíli, kdy si člověk uvědomí svou smrtelnost a potřebu přesahu vlastního života. Významný vztah mezi smyslem života a generativitou pak mimo jiné určuje dimenze osobního příběhu (McAdams & Logan, 2004). V těchto souvislostech není doopravdy konec. Já umřu, ale moji potomci přežijí. Nicméně rodičovství je pouze jedním z mnoha způsobů, jak dosáhnout generativity (An & Cooney, 2006; McAdams & de St. Aubin, 1992).

1.2 Typy, modely a dimenze generativity

John Kotre (1996), který Eriksonovo pojetí generativity dále rozvíjí, rozdělil generativitu na následující 4 typy: biologickou, rodičovskou, technickou a kulturní.

Biologická generativita představuje zejména početí dítěte, těhotenství, přivedení dítěte na svět a starost o něj. Hlavním objektem generativity je zde novorozenec, zaměření je na zachování pokrevní linie. **Rodičovská generativita** se soustředí více na uvedení dítěte do tradic rodiny, na předání rodových a kulturních hodnot. Jde o projevení lásky k dítěti, péči o něho, jeho výchovu, zajištění po materiální stránce. Dítě se tak stává pokračovatelem rodu a nositelem hodnot, a zůstává v něm odkaz výchovou předaných zkušeností, hodnot, tradic a zvyků. Na rozdíl od biologické generativity, rodičovská může probíhat i u jiných pečujících osob, jako například adoptivních rodičů, pěstounů nebo příbuzných. Hlavním objektem generativity je zde opět dítě. Biologická a rodičovská generativita by měly být ve vzájemném vztahu. Žena musí být zároveň schopná počít dítě (tedy být v produktivním věku) a stejně tak by měla být připravena o dítě pečovat. Třetím typem je **generativita technická**. Ta zahrnuje předávání dovedností méně zkušeným v jakékoliv fázi života. Mezi tyto dovednosti může patřit téměř cokoli (hra na hudební nástroj, programování počítače, učení čtení a psaní apod.). Generativním objektem je zde jak příjemce učení, tak dovednost samotná, která se předáváním vyvíjí a uchovává. Při předávání znalostí se může člověk zaměřit nejen na to, jak se to dělá, ale také nepřímo na to, jaký je význam a smysl dané činnosti, co vlastně znamená, jaké hodnoty představuje. V tomto případě se z učitele stává mentor, který je kulturně generativní. Ze všech typů je nejvíce proměnlivá a abstraktní a má nejisté výsledky (Kotre, 1996). **Kulturní**

generativita vypovídá o uchovávání, přetváření nebo tvoření hodnot a jejich předávání dalším generacím. Kotre dále uvádí další dva způsoby, kterými se lze vztáhnout k objektům. Prvním způsobem je „zapojení“, tedy primárně **péče o ostatní**. Druhým způsobem je „aktivní činitel“, ten představuje **rozvoj sebe sama** v tvůrčí oblasti (Kotre, 1996). Pozitivní přínos dalším generacím je tedy možné přinášet nejen přímou péčí o ostatní lidi, ale také seberozvojem a tvořivým přístupem k vlastnímu životu, který má následně také pozitivní dopad do bližšího či vzdáleného okolního světa.

Schoklitschová a Baumann (2011) rozšířili Kotreho pojetí o další dva typy generativity, a to o generativitu sociální a ekologickou. **Sociální generativita** představuje činnosti a jednání, které zajišťuje předávání společenských hodnot, norem či tradic na další generace. **Ekologická generativita** představuje jednání, kterým se zajišťuje péče o životní prostředí pro následující generace.

McAdams a de St. Aubin (1992) pojmají generativitu jako vysoce individuální jednání, které je ovlivněno mnoha faktory a vytváří její sedmidimenzionální koncept.

První dimenzí jsou **kulturní požadavky** jako normy, hodnoty, ideologie a životní styl společnosti. Druhou dimenzí jsou **vnitřní touhy včetně touhy po nesmrtelnosti**. Člověk má přirozenou tendenci zanechat zde něco po své smrti a touhu pozitivně ovlivnit životy druhých lidí. Třetí dimenzí je **zájem o další generace** projevovaný tím, že se lidé zapojují do společenských aktivit, které mají dopad do dalších generací. Takovou aktivitou ovlivňující společenský život může být členství v náboženské, komunitní, ekologické organizaci. Čtvrtá dimenze je **víra v lidstvo**, tedy přesvědčení o dobré povaze a smyslu zachování lidstva, která reprezentuje základní víru v dobro lidského pokolení. Je předpokladem a výchozím bodem pro motivaci investovat vlastní životní energii pro blaho celku a vytváří životní naději dalším pokolením. Pátou dimenzí je zmiňovaný **generativní závazek** znamenající převzetí zodpovědnosti za další generaci, která je projevována konkrétními činy. Generativní závazek je tvořen primárně generativními myšlenkami, plány, záměry a cíli. Šestou dimenzí je **generativní jednání**, které může být kromě početí a výchovy dětí realizováno v činnostech vytvářející a udržující hodnoty lidstva a kultury, dbaní na rozvoj společnosti a kultivaci jejích hodnot. Sedmou dimenzí je **osobní příběh**, který vzniká na pozadí generativního úsilí. Je to osobní příběh člověka s přesahem a spojením s ostatními lidmi, s lidstvem. Tato dimenze zahrnuje otázku a dává odpověď po smyslu individuálního života (McAdams & de St. Aubin, 1992).

Podle Millové a Blatného těchto sedm dimenzí generativity zahrnuje motivační, behaviorální, kognitivní a významovou složku (Millová & Blatný, 2016).

McAdams a Loganová v knize *What is generativity* (2004) hovoří o generativitě jako o psychologickém konstrukt, který se nachází v psychologii individuálních životů. Představují své pojetí generativity v deseti tezích: 1) generativita je zájem a závazek k blahu budoucích generací; 2) generativita je vývojovou výzvou pro střední věk; 3) generativita může pramenit z tužeb, které jsou nesobecké i sobecké; 4) generativita je utvářena kulturou; 5) síla generativity se u jednotlivců liší; 6) individuální rozdíly v generativitě souvisejí s kvalitou rodičovství; 7) individuální rozdíly v generativitě předpovídají řadu sociálních zapojení; 8) generativita podporuje psychickou pohodu; 9) generativita je vyjádřena v příbězích, které lidé vytvářejí, aby dávaly smysl jejich životům; a 10) životní příběhy vysoce generativních dospělých potvrzují sílu lidského vykoupení a obnovy (McAdams & Logan, 2004).

1.3 Generativita, osobnost a psychologické zdraví

Generativita je nejčastěji zkoumána v souvislosti s několika tématy, s nimiž souvisí buď jako jejich prediktor nebo je jejich důsledkem. Jde o produktivitu, kreativitu a předávání zkušeností v souvislosti s osobnostními charakteristikami, well-beingem, rodičovstvím, pracovní oblastí a společenským zapojením. Autoři, kteří generativitu empiricky ověřovali, například McAdams a de St Aubin (1992), Kotre (1996) nebo Schoklitschová s Baumannem (2011) se shodují na tom, že **generativita má mnoho aspektů**, a proto existuje předpoklad, že se v různých životních obdobích bude různě projevovat.

Studii analyzujících vztahy mezi generativitou a osobnostními rysy bylo dosud provedeno málo a často s nevelkými soubory. Z těchto studií lze vyvodit, že **různé dimenze generativity mají k osobnostním rysům různé vztahy**. Zatímco generativní zájem souvisí se všemi rysy pětifaktorového modelu osobnosti, **generativní jednání koreluje pouze s extravertí a otevřeností zkušenosti**. Jako jeden z nejsilnějších prediktorů generativity je opakovaně nacházena **otevřenost ke zkušenosti** (Millová & Blatný, 1996). Tento závěr potvrzuje také longitudinální studie realizovaná v ČR a publikovaná v roce 2019. Jejím dalším zjištěním bylo nalezení souvislosti mezi

sebepojetím a dimenzí generativity týkající se víry v lidstvo. Studie testuje osobnostní prediktory generativity na základě longitudinálních dat a zahrnuje nejen osobnostní rysy, ale také proměnné sebepojetí, přičemž zkoumá pět ze sedmi složek generativity v rámci modelu McAdamse a de St. Aubina. Vzorek tvoří 150 účastníků ze dvou longitudinálních studií (63 mužů, 87 žen; průměrný věk 54,82 let). Z longitudinálního hlediska je extraverte hlavním prediktivním faktorem pozdější generativity a k predikci generativity přispívá také otevřenost vůči zkušenosti. Proměnné týkající se sebepojetí nejsou tak silnými prediktory generativity jako osobnostní rysy. Jediný vztah mezi proměnnými sebepojetí a generativitou byl zjištěn mezi jasností sebepojetí a vírou v lidstvo a svět (Blatný, Millová & Jelínek, 2019). Studovány byly vztahy generativity jak k životní spokojenosti, hlavní komponentě subjektivní pohody (subjective well-being), tak k psychologické pohodě (psychological well-being). McAdams, de St. Aubin a Loganová (1993) zjišťovali vztahy mezi různými aspekty generativity (zájem, závazek, jednání, osobní příběh) a životní spokojeností. K **životní spokojenosti** měl silný vztah **generativní zájem** a slabý vztah mělo generativní jednání. V další studii (de St. Aubin & McAdams, 1995) se vztah mezi generativním jednáním a životní spokojeností nepotvrdil, s životní spokojeností koreloval jen generativní zájem.

Také McAdams a Loganová (2004) věnují pozornost vztahu generativity a well-beingu. **Generativita se běžně spojuje s psychologickým zdravím.** Zmiňují, že díky longitudinálním studiím mohla vědecká obec propojit generativitu s psychologickou zralostí, užíváním zralých copingových strategií při zvládnání stresu a mírou psychosociální adaptace na změny v dospělosti (McAdams & Logan, 2004).

Kulturně velmi zajímavý koncept, který zkoumá primárně McAdams (2006) v USA je tzv. redemptive self, které lze přeložit jako **vykupitelské já**. Autor jej popisuje jednak na mnoha známých historických osobnostech, a empiricky tento fenomén popsal na základě rozhovorů jedinců žijících v USA. Tito jedinci, nehledě na pohlaví, vysoce skórují v kvantitativních metodách měření generativity. Koncept vykupitelského já se týká části generativity spojené s **životním příběhem** jedinců. Ti považují za nutné vrátit společnosti vlastní vykoupení ze špatného života. Věnují se tak **osvětové, charitativní a jiné činnosti, která směřuje ke zlepšení podmínek pro život** dalších lidí, vylepšení socioekonomického statusu znevýhodněných osob apod. Chovají se tedy velmi generativně. Tento koncept se **silně váže na spiritualitu a religiozitu**, protože mnohá náboženství zdůrazňují podporu sociálně slabých, pomoc a péči. Tím podporují nejen

generativní myšlení, ale i generativní chování (McAdams, 2006). Generativní chování nebo jednání se často projevuje přes činnosti ve farnosti. Zároveň spiritualita nebo religiozita velmi ovlivňuje přístup ke generativitě i její vývoj v dospělosti (Dillon, Wink & Fay, 2003; Dillon & Wink, 2004).

Polským výzkumem z roku 2011 byla zjištěna souvislost mezi **základní nadějí** a generativitou (Wojciechowska, 2011), což vypovídá o určité míře optimismu a také spirituality jako součásti generativity. Významné jsou závěry studie z roku 2023, v níž si autoři kladou za cíl zjistit souvislost s duševní pohodou a generativitou ve smyslu jejího prediktoru. Výzkum dokládá, že jedinci, kteří měli vyšší úroveň multidimenzionální pohody, stejně jako jednotlivé ukazatele duševní pohody emocionální a psychické pohody, měli tendenci mít vyšší úroveň generativnosti napříč měřeními. Pokud jsou tedy jednotlivci spokojeni se svým životem, prožívají pozitivní pocity a vidí v sobě a životě potenciál a smysl, mohou mít větší sklony zajímat se o ostatní. Přestože multidimenzionální duševní pohoda nebyla na základě vnitřních analýz na úrovni osob spojena s generativitou longitudinálně, sociální pohoda ve věku 42 let predikovala generativitu ve věku 50 let. Generativita však nepředpovídala žádný z ukazatelů duševní pohody. Prediktivní cesta od sociálního blahobytu ke generativitě pozorovaná v této studii potenciálně odráží důležitost sociálního blahobytu jako zdroje pro jednotlivce, aby jednali generativně a zabývali se blahobytem následujících generací (Reinilä et al, 2023).

Podobně vyšel výzkum z roku 2015, jehož cílem bylo prozkoumat úroveň psychické pohody a sociální generativity jedinců ve věku 40-60 let, tedy v období střední dospělosti. Bylo zjištěno, že psychická pohoda predikuje generativitu (Yüksel, Aydin, Kurtuluş & Cetin, 2015).

Studie z roku pomáhá vysvětlit souvislost mezi generativitou a životní spokojeností u dospělých ve věku od 40 do 88 let. Výzkum potvrdil, že míru generativity a tím také životní spokojenost pomáhá zvyšovat kreativita (Adams-Price et al., 2018).

Jedním ze závěrů rozsáhlé deset let trvající longitudinální studie mezi dospělými ve věku 40 až 84 let byl ten, že generativita postupně v průběhu dospělosti roste, přičemž vrcholu dosahuje kolem 40. roku a stabilní úroveň udržuje mezi 50. a 70. rokem života, pak postupně klesá. Dalším závěrem je skutečnost, že generativita je vysoce individuální jak v míře, tak projevech (Reinilä, Saajanaho, & Fadjukoff, 2023).

2. BEZDĚTNOST

Západní společnosti zaznamenávají trend vzrůstajícího výskytu bezdětných žen. Míra bezdětnosti se v různých zemích liší, např. v Řecku a Španělsku je bezdětná každá čtvrtá žena narozená v roce 1978. V německy mluvících zemích, ve Finsku, Itálii a Nizozemsku zůstane trvale bezdětná každá pátá žena. Přičemž jde o bezdětnost neplánovanou a původně nezamýšlenou, vzniklou v důsledku odkládání rodičovství (Sobotka & Beaujouan, 2018). V České republice zůstane konečně bezdětných 13 – 18% žen v generaci narozené v roce 1975 (Sobotka, 2017). Podle výzkumu z roku 2020 v ČR zůstane nejvyšší poměr bezdětných žen v generaci narozené v první polovině 80. let dvacátého století, a bude dosahovat úrovně 20% (Palonciová et al., 2021). Bezdětnost je fenomén, který má různé příčiny a také dopady na jeho nositelky i na společnost. Jde o **multidimenzionální fenomén v úrovni jedince i společnosti.**

2.1 Dobrovolnost a nedobrovolnost bezdětnosti

Tato práce je zaměřena na ženy ve střední dospělosti, které se nestaly, a již se pravděpodobně nestanou matkami, a zůstanou tedy tzv. konečně bezdětné. Na rozdíl od medicínského termínu neplodnosti, kdy je vyloučeno početí dítěte, u bezdětnosti tato nemožnost počít dítě není. Bezdětnost můžeme základně rozlišit na tzv. dobrovolnou a tzv. nedobrovolnou. Hranice mezi oběma je však velmi tenká a její vnímání se může v průběhu života měnit. Jednou je vnímána jako vlastní rozhodnutí, jindy je vnímána jako důsledek životních okolností. Nejedná se tedy o stav, ale o proces, měnící se dle stanoviska zaujímaného k absenci vlastního rodičovství (Leatherby, 2002).

Bezdětnost je multidimenzionální fenomén. Dotýká se **biologické, psychické, sociální i duchovní** stránky ženy, promítá se do většiny oblastí jejího života a má výrazný dopad na její **identitu**. Ve výzkumech prováděných v zahraničí se můžeme setkat s různými termíny, např. childless (používáno častěji u bezdětnosti nedobrovolné), childfree (termín pro dobrovolně bezdětné), childless by choice (u lidí, kteří si vědomě zvolili bezdětnost), voluntarily childless (u dobrovolně bezdětných, spíše ve starších výzkumech), involuntarily childless (u nedobrovolně bezdětných), childless postponers (u lidí odkládajících rodičovství), childless perpetual postponers (u lidí trvale odkládajících rodičovství), childless after infertility (bezdětnost zapříčiněná neplodností).

V roce 2021 zavedli výzkumníci v USA při zjišťování příčin bezdětnosti u žen nový termín, a sice: childless by circumstance, bezdětnost okolnostmi (Chauhan, Jackson & Harper, 2021). Hašková (2009) přidává ke kategoriím dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti ještě **odkládané rodičovství**, které se může stát definitivně odložené. Neproběhne tam tedy volba k bezdětnosti, s dětmi se počítá, ale ony nepřijdou. Trendem je prodlužování období bezdětnosti, které není zpočátku nijak problematizováno. Teprve s rostoucím věkem se mění a stává se trvalou bezdětností, avšak bez jasně zamýšleného záměru. Jak uvádí Hašková (2009), zpravidla se tak děje mezi čtyřicátým a padesátým rokem života, kdy bezdětní přestávají ve svém životě rodičovství očekávat a smiřují se s trvalou bezdětností. **Bezdětnost není životní strategií, ale stává se existenciální výzvou a příležitostí.**

V USA je bezdětnost výrazným problémem veřejného zdraví zejména mezi vzdělanými ženami. Mezi ženami, které v roce 2006 oslavily 45. narozeniny, neměla pětina dětí. V rámci výzkumu realizovaného v letech 2006 až 2010 bylo provedeno 5 410 osobních rozhovorů s bezdětnými ženami s těmito závěry: **Většina bezdětných žen v jakémkoli věku chce dítě někdy v budoucnu.** Ve věku 32 let bude mít dítě méně než polovina bezdětných žen, které chtějí dítě. Ve věku 39 let většina bezdětných žen (73%) stále chce jednoho dne dítě, ale pouze 7% ho bude mít. **Ve věku 45 let bude více než 1 z 10 žen bezdětná, ale stále chce mít dítě.** Závěr výzkumu potvrdil, že existuje prevalence bezdětných žen, které děti chtějí a touží po tom i ve věku 45 let, pokud jsou stále bezdětné. Doporučení směřuje k lékařům a psychologům, aby nepodceňovali tento problém a poskytli bezdětným ženám podporu podle své odbornosti, která bude směřovat k dosažení otěhotnění (Craig et al, 2014).

Podobný závěr je možné najít ve studiích pozdějšího data. Zvyšující se podíl konečně bezdětných žen v zemích západního světa nemá jednoznačnou příčinu a nedá se absolutně říct, že je důsledkem svobodné volby těchto žen. Např. výzkum z roku 2021 provedený v USA prostřednictvím sociálních sítí, v němž odpovídalo 303 žen, konstatuje, že ženy přivádí do stavu konečné bezdětnosti okolnosti. Je to komplex faktorů, absence partnera, odložení mateřství, neúspěšná léčba neplodnosti v pozdějším věku. S touto náročnou a původně neplánovanou situací se musí ženy vyrovnávat, což u nich probouzí velice různorodé pocity. Výzkumníci potvrzují, že bezdětné ženy starší 46 let v určité fázi života děti chtěly a přály si být matkami (Chauhan, Jackson & Harper, 2021).

2.2 Příčiny bezdětnosti

Výzkum staršího data realizovaný na široké populaci v České republice shrnuje Hašková (2006, s 15): „Z těch respondentů a respondentek, kteří uvedli, že znají důvody bezdětnosti své/ho známé/ho starší/ho 35 let, vypsala nicméně jedna třetina **důvody zdravotní**, jedna pětina **důvod života bez partnera/partnerky (případně partnerské problémy)**, další pětina důvod **preferance nezávislosti, práce či zálib** a 15 % důvody sociální (zejména **finanční a bytové problémy**).“

Shaw (2011) oproti tomu tvrdí, že příčinou bývá **uzavření manželství v pozdějším věku a následný rozvod, vyšší vzdělání, přání partnera, emoční napětí jedince, odpovědnost a nedostatek trpělivosti**. Také jsou to však **obavy ze stavu, ve kterém se nachází společnost**.

Velkou rozmanitost příčin bezdětnosti potvrzuje výzkum zaměřený na životní trajektorii bezdětných žen v Německu, Itálii, Polsku a Spojených státech. Záměrem bylo zjistit, zda existuje jednotná spojující hledisko bezdětných žen. Jediným spojujícím prvkem se ukázala osamělost. Jinak je však bezdětnost charakterizována komplexním souborem průsečíků vztahů, zaměstnání a historie vzdělání v průběhu života. Životní okolnosti bezdětných žen se velice různí a bezdětný svět není tvořen pouze vysoce vzdělanými, pracujícími ženami (Tocchioni et al., 2022).

Jednou ze zemí s vysokým nárůstem počtu bezdětných žen je Austrálie. Výzkum vedený provedený v roce 2013 sdělil, že příčinami k bezdětnosti žen z jejich vzorku bylo to, že nikdy nebyly v tom správném vztahu, byly v partnerství s mužem, který nechtěl mít děti, dalšími důvody byly životní okolnosti a volby, obavy ohledně rodičovství, zdravotní obavy či věk. Některé ženy odpovídaly, že chtějí žít svůj vlastní život a kariéra a svobodný životní styl pro ně byly prioritou (Graham, Shelly & Taket, 2013).

Výzkum z roku 2021, při němž bezdětné ženy starší čtyřiceti šesti let v USA odpovídaly prostřednictvím online dotazníku zjistil, že většina žen tak dlouho mateřství odkládala až se jim nepodařilo otěhotnět. Významná část žen potratila (40,2 %, 56/139). Mnoho žen se rozhodlo nepodstoupit žádnou léčbu neplodnosti (43,2 %, 60/139). U těch, kteří to udělali, většina zkusila oplodnění in vitro (74,6 %, 59/79). Nejčastějším důvodem, který ženy uváděly pro ukončení léčby neplodnosti, byly emocionální důvody (74,7 %, 59/79) (Chauhan, Jackson & Harper, 2021).

Bezdětnost může být rovněž odkazem na **trauma prožité v dětství**, nedostačující rodiče anebo jiné negativní aspekty, které se udály během výchovy (Shaw, 2011). I Gillespie (2003) popisuje, že důvodem některých žen je nešťastné dětství. Tyto ženy si nemyslí, že by je mateřství učinilo šťastnými.

2.4 Dopady bezdětnosti na zdraví žen

Studie realizovaná v roce 2020 v USA zaměřená na prožívání nedobrovolné bezdětnosti ženami středního věku přichází se závěrem, že v důsledku nedobrovolné bezdětnosti mohou tyto ženy trpět **duševními obtížemi podobnými procesu protrahovaného truchlení**, které však mohou být přehlíženy. Zejména proto, že ztráta není jednoznačná a truchlení tak nemůže být vyjádřeno naplno a odžito s adaptací na novou skutečnost (Fieldsend & Smith, 2020). Podle DSM 5 jde o poruchu protrahovaného zármutku (PGD), která je u nás jako porucha prodlouženého truchlení zařazena v MKN 11 a dosud měla nejvíce společných diagnostických kritérií s poruchou přizpůsobení. Podle autorů studie je třeba nepodceňovat nezpracovaný a neukončený zármutek z nenaplněné možnosti mateřství a poskytnout těmto protrahovaně truchlícím ženám dlouhodobou psychoterapeutickou podporu.

Vysoká bezdětnost mezi ženami, která má narůstající trend, je předmětem zájmu australských výzkumníků. Průřezová výzkumná studie z let 2009 až 2011 zaměřená na zkoumání fyzického a psychického zdraví, životního stylu a pohody bezdětných žen ve střední dospělosti přinesla tyto výsledky. Bezdětné ženy vykázaly statisticky významně horší celkové zdraví, vitalitu, sociální fungování a duševní zdraví ve srovnání s dospělou ženskou populací v Austrálii. A přinesla alarmující závěr, že bezdětné ženy mohou být vystaveny většímu riziku špatného fyzického a duševního zdraví ve srovnání s australskou populací. Výzkumníci nabádají k zajištění poskytování zdravotních a dalších sociálních služeb pro tuto rostoucí populační skupinu (Graham, Hill & Shelley, 2011).

Longitudinální studie zaměřená na posouzení vlivu bezdětnosti na zdraví a pohodu, kterou publikovala Graham (2015) a při níž byla využita data z výzkumů prováděných v USA, části Evropy a v Austrálii, zjistila, že bezdětnost má dopad na zdraví žen. Tyto dopady jsou však různé v průběhu života. Zjištění naznačují, že bezdětné ženy zažívají horší fyzické a duševní zdraví a pohodu během vrcholných reprodukčních let.

Tento trend je však obrácen u žen ve věku 65 let a více. Ačkoli nikdy neprovdané bezdětné ženy zažívaly lepší zdraví a pohodu ve srovnání s matkami, nebylo tomu tak u bezdětných žen, které byly rozvedené, odloučené, ovdovělé nebo ve vztahu (Graham, 2015).

Letošní výzkum realizovaný ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku byl zaměřen na zjištění souvislosti počtu živě narozených dětí s biologickým věkem žen, předčasnou úmrtností a střední délkou života. Tato souvislost měla vztah ve tvaru písmene U, takže bezdětné ženy a ženy s pěti a d více dětmi měly vyšší pravděpodobnost biologického stárnutí se zvýšeným rizikem předčasného úmrtí a zkrácenou střední délkou života. U žen s dvěma dětmi se proces stárnutí snižoval s nižším rizikem předčasného úmrtí a vysokou střední délkou života (Zhang, Guo, Liu & Yang, 2023).

Naproti tomu podle Grahamové (2015) rodičovství nefunguje ani jako záruka pro lepší fyzický stav ve stáří. Zkoumané bezdětné ženy starší 65 let vykazovaly lepší výsledky v měření fyzických složek oproti matkám.

Při pročetí závěrů výzkumů lze konstatovat, že dopady bezdětnosti na zdraví žen se jsou individuální a projevují se v různé míře v různém období života. Důsledky pro společnost pak jsou zvýšené náklady na péči o tuto skupinu a také vyšší potřeba institucionální péče ve stáří. V souvislosti s výše uvedenými výsledky výzkumů lze konstatovat, že právě vysoká míra generativity může působit preventivně v oblasti psychologického zdraví. Prožívá-li bezdětná žena svůj život jako naplněný a má dostatek smysluplné činnosti, může zažívat životní pohodu i přes nepříznivou okolnost bezdětnosti.

Dopady bezdětnosti na životní pohodu je obtížné přesně změřit, neboť tento aspekt života nelze oddělit od ostatních. Podobně jako rodičovství není zárukou spokojenosti, nevede bezdětnost k životní nepohodě. Bezdětnost není stejnou zkušeností pro všechny jedince a může být dokonce příčinou zvýšené osobní pohody (Umberson et al., 2010).

Ačkoli bezdětnost může být zpočátku obtížnou realitou, na kterou je třeba se adaptovat. Existuje mnoho **výhod bezdětnosti**, jako je nižší míra stresu, méně finančních starostí, méně povinností a více svobody (Hansen et al., 2009).

3. PROŽÍVÁNÍ STŘEDNÍ DOSPĚLOSTI

Práce je zaměřena na ženy ve věku střední dospělosti, nastíníme nyní, jak je toto období v životě jedince datováno a jaký nese vývojový obsah. Jung se o tomto období vyjadřuje poeticky: "Střed života je dobou nanejvýš psychologicky důležitou... je momentem největšího rozvoje, kdy člověk ještě se vši svou silou a vůlí stojí ve svém díle. Ale v tomto okamžiku se také rodí večer, začíná druhá polovina života. ... Víno vykvasilo a začíná se čerit. ... Místo dopředu se častěji bezděčně dívá zpět a začíná sám sobě skládat účty z toho, jak se dosud vyvíjel jeho život. ... Kritické posuzování sebe sama a svého osudu mu umožňují poznávat jeho osobitost. Ale tyto poznatky mu nepřicházejí jen tak beze všeho. Dosahuje jich jen v důsledku silných otřesů..." (Jung, 2005, s. 109-110).

3.1 Vymezení střední dospělosti

Vymezit střední věk není snadné. Různí autoři ho v různých dobách určovali podle vývojových hledisek, nároků společnosti, kulturního klimatu. Ale je odlišný také individuálně podle běhu života každého jednotlivce a nemá jasné a pevně definované neměnné hranice. Toto období je charakterizováno poměrně **širokým věkovým rozsahem, různorodostí životních událostí a úkolů i sociálních rolí**. Je velmi variabilní a přináší nejen mnoho zisků, ale i ztrát a zároveň **mnoho protikladů** (Baltes, 1987). Například Thorová (2015) rozděluje mladou dospělost (20-35 let), střední dospělost (35-50 let) a pozdní dospělost (50-70 let). Langmeier a Krejčířová (2006) mají následující rozdělení: časná dospělost (20-25/30 let), střední dospělost (do 45 let), pozdní dospělost (45-60/65 let). Jiné dělení nabízí Whitboutneová a Weinstocková (cit. dle Langmeier, Krejčířová, 2006): časná dospělost (20-30 let), střední dospělost I. fáze (30-45 let), na jejímž konci vyčleňují zpravidla krizi středního věku a střední dospělost II. fáze (od 45 let do stáří). Švancara vymezuje střední dospělost věkem 30-32 až 46-48 let. Zároveň však Švancara zmiňuje, že je důležité při periodizaci vývoje jedince myslet na více hledisek, tedy nejen kulturní a geografické podmínky, ale také historický kontext (Švancara, 1986). Další dělení nabízí Havighurst (1953), pro něž je střední dospělost ohraničena lety věku 30 - 60. Nejvíce autorů určuje střední dospělost právě v tomto

vymezení. Můžeme shrnout, že střední dospělost je období života mezi 30 až 60 lety s přesahem na obě strany.

Věk střední dospělosti je nazýván **životním polednem**, které může provázet **krize životního středu**. V důsledku bilancování dosavadního běhu života, s uvědoměním vlastní smrtelnosti a s přicházejícím ubýváním sil může člověk prožívat vývojovou nebo osobní krizi. Podle Junga si v období životního poledne, kdy jsme sice ještě plní sil, ale zároveň je začínáme ztrácet, uvědomíme, jak málo z toho, co jsme si ráno předsevzali, jsme dosud stihli. Když si představíme druhou polovinu dne, už nevidíme tolik otevřených možností, ale spíše cítíme, že máme již málo času na dokončení všeho, co jsme si ráno naplánovali. A začínáme pociťovat, že do večera již není tolik času, jak se nám původně zdálo (Jung, 2005).

Období střední dospělosti můžeme považovat za dobu protikladů, neboť s sebou nese jak rozvíjení a zisky, tak i ztráty (Baltes, 1987). Střední dospělost je spojována s bilancováním a přehodnocováním všeho dosud prožitého, snahou napravit chyby, které jedinec mohl učinit, a tužbou dohnat cíle, které si v mládí idealisticky vysnil. Ne vždy takové bilancování musí nutně směřovat ke krizi, může to jen znamenat hlubší pochopení sebe samého a druhých, a dosažení vyšších úrovní moudrosti a odvahy (Langmeier & Krejčířová, 2006).

3.2 Vývojové úkoly střední dospělosti

Ve středním věku se začínají poprvé projevovat známky stárnutí. Ve chvílích, kdy si člověk uvědomí, že opravdu stárne, se často objevuje touha něco po sobě zanechat. Viktor E. Frankl (1994) tvrdí, že **dát svému životu smysl** je ta nejobtížnější, ale zároveň nejdůležitější výzva, které musíme v našem životě čelit.

Na počátku období střední dospělosti je na jedince vyvíjen sociální tlak k **založení rodiny** či uzavření sňatku (Thorová, 2015). Jak uvádí Millová: „Změny, kterými člověk v tomto období prochází, jsou jedinečné (nenormativní). Například zatímco někteří lidé se ve čtyřiceti letech stávají už prarodiči, jiní v tomto věku zakládají svou první rodinu“ (Millová (2016, s. 142). **Rodina je středobodem tohoto období** a velmi podstatnou částí generativity, jelikož v této fázi života mnoho lidí zakládá anebo má již založenou rodinu a pečuje o ni.

Podle Eriksonovy teorie psychosociálního vývoje přináší období střední dospělosti **konflikt generativity proti stagnaci**, přičemž jeho úspěšným zvládnutím směrem k rozvinutí generativity dosáhne člověk ctnosti, kterou je **péče**. „Generativitu doprovází prokreativita (plodnost), produktivita a kreativita (tvořivost), a tím i generace nových bytostí stejně jako nových výtvorů a nových myšlenek...“ (Erikson, 1997, s. 65). Důležitým úkolem jedince ve střední dospělosti je tedy **vytvářet něco užitečného s přesahem sebe sama a odklonit se od zaměření pouze na vlastní osobu**. Zájem rodičů se soustředí na péči o děti, skrze níž předávají své zkušenosti a hodnoty další generaci. Generativitu ale mohou vytvářet také bezdětní jedinci, například realizací společensky přínosných produktů, které přežijí individuální život (výzkumná či umělecká činnost, ochrana životního prostředí), či pomocí druhým lidem. Je totiž důležité zmínit, že mít rodinu a starat se o potomstvo s sebou automaticky nepřináší generativitu (Millová & Blatný, 2016). V období střední dospělosti by člověk měl **plodit či pečovat o potomstvo, být produktivní, tvořit a pracovat** (Thorová, 2015).

Stát se rodičem je vývojový úkol, který je determinován biologicky, psychologicky i společensky (Havighurst, 1953). Nikoli uzavření manželství, ale narození dítěte se považuje za vznik rodiny (Langmeier & Krejčířová, 2006). Podle Baltese (1987) je **rodičovství** významný normativní přechod. Založení rodiny je jedním z kritérií adaptivního sociálního fungování, ale také jedním ze způsobů, jak lze naplnit smysl života (Blatný, 2020). Vágnerová se o něm vyjadřuje takto: „Mateřství je jednou z nejvýznamnějších složek ženské identity a role matky v přijatelné míře naplňuje potřebu seberealizace ženy. V dětech a v péči o ně nachází smysl života“ (Vágnerová, 2007). A Říčan takto: „Mateřství je nová příležitost. Otevírá se v něm jakoby nový kus panenské země, nezamořené starými konflikty, kde se dá začít bez starých chyb. Porod zdravého roztomilého dítěte prostě „přebije“ letitou nedůvěru k sobě a ke světu – život začíná znovu (Říčan, 2004). Podle Říčana (2004) je rodičovství jedním z nejdůležitějších životních témat a hlavní životní náplní většiny z nás.

Generativita se ve středním věku může projevovat nejen rodičovstvím, ale také vyučováním, mentoringem, péčí o blízké i cizí lidi, mladé i staré. Dále prostřednictvím vytváření produktů pro budoucí využití, uměleckou a občanskou činností. Také dobrovolnictvím a poskytováním pomoci institucím, které se starají o děti a mládež (McAdams, 2013; Wojciechowska, 2011).

3.3 Střední dospělost a generativita

Zajímavé výsledky přináší longitudinální studie McAdamse, de St. Aubina a Loganové (1993), kteří zkoumali rozdíly mezi třemi věkovými kategoriemi – mladí dospělí (22-27), středně dospělí (37-42) a starší dospělí (67-72). Jedinci **ve střední dospělosti mají vyšší úroveň generativity, a to zejména v oblasti generativního jednání a osobního příběhu** oproti dalším dvěma zkoumaným skupinám. Toto zjištění podporuje Eriksonovu teorii. Avšak v oblasti generativního zájmu se probandi v období mladší a střední dospělosti téměř neodlišují oproti probandům ve starší dospělosti, kteří skórovali níže. Zároveň probandi v mladé dospělosti skórovali hodně nízko v oblasti generativního závazku oproti dalším dvěma věkovým kategoriím McAdams, de St. Aubin & Logan, 1993).

Reinilä, E., Saajanaho, M. & Fadjukoff, P. (2023) v longitudinální studii určité důkazy o kubickém růstu generativity během dospělosti. Desetiletá studie zahrnující jedince ve věku 40–84 let ukázala, že generativita vrcholí ve věku 40 let, následuje relativně stabilní období mezi 50. a 70. rokem života a pokles po 70. roce věku. Byly zjištěny vysoce individuální rozdíly v generativitě.

Keyese a Ryffová (1998), kteří také zkoumali rozdíly v generativitě, svůj výzkum cílili na oblast generativního jednání a generativního závazku vyjádřenými v pomoci ostatním či v občanskou angažovaností a vnímání vlastní generativity. Výzkum provedli na stejných věkových kategoriích dospělosti (mladá – 25-39, střední – 40-49 a starší – 60-74). Zjistili, že nejvyšší skóre v oblasti generativního závazku, hlavně v oblasti pomoci ostatním, mají mladí dospělí, ale v oblasti občanské angažovanosti jsou na tom lépe střední a starší dospělí. Přesto však Peterson a Klohnenová (1995) uvádí, že **generativita se nejvíce projevuje právě ve střední dospělosti**. Avšak generativita se u vysoce generativních lidí ve středním věku neobjeví jen z důvodu jeho dosažení. Jedinci, jež jsou generativní ve střední dospělosti, jednak vykazují vysokou míru zralosti, ale také mají ve své anamnéze náznaky **prosociálního chování, nebo víru v dobrotu lidstva již v mladším věku** (Peterson & Klohnen, 1995).

Podle McAdamse (2013) je odpovědí na spokojený život v období střední dospělosti právě generativita. Ve své studii z roku 2013 přináší koncept **tzv. vykupitelského já**, vysoce generativní osobnosti, která nese všechny dimenze generativity. Naplňuje kulturní požadavky, realizuje vnitřní touhy, projevuje zájem o

další generace, bere na sebe generativní závazky a aktivně jedná. V pozadí je přítomna víra v lidstvo a ke generativitě jej nutí jeho osobní příběh, který přesahuje jeho ego a spojuje jej s ostatními lidmi, s lidstvem. Takto zralou osobností se může člověk stát právě až v období střední dospělosti. **Generativita ve střední dospělosti dává odpověď na otázku po smyslu individuálního života v přínosu společnosti** (McAdams, 2013).

V Německu byl veden výzkum u respondentů starších 40 let ověřující hypotézu souvislosti se snažším přijetím smrti a vysokou ego integritou získanou ve středním věku prostřednictvím rozvinuté generativity. Tato souvislost byla potvrzena, přičemž rostla se zvyšujícím se věkem. Lze říci, že **vysoce generativní osobnost ve střední dospělosti bude přijímat smrt s větším klidem a vyrovnáním** (Busch, 2023).

3.4 Střední dospělost a generativita u bezdětných žen a mužů

Pro překonání nepříznivé situace **konečné bezdětnosti** je nezbytně nutné stanovení nových cílů, které jsou realistické a v souladu s **revidovaným smyslem života**. Nové cíle mohou vést bezdětné dospělé k tomu, aby se zaměřili na alternativní role, vztahy a podporu (např. manželské, partnerské, přátelské, rodinné a pracovní role), které jim umožní vytvořit uspokojivý a smysluplný život (Hansen, 2012).

Výzkumy odhalily, že vztah generativity a rodičovství nepůsobí pouze jedním směrem, ale je spíše reciproční. Nejen generativita ovlivňuje způsob výchovy a vztah k dětem, ale také výchova dětí přispívá k rozvoji generativity jejich rodičů (Millová & Blatný, 1996). Jiné výzkumy poukazují spíše na **nejednoznačný vztah rodičovství a generativity**. McAdams a de St. Aubin (1992) zjistili, že navzdory předpokladu o univerzálním vlivu rodičovství na výši generativity se u žen po narození dítěte generativita významně nezměnila. U mužů to však bylo naopak: muži – otcové měli významně vyšší úroveň generativity než jejich bezdětní vrstevníci. Podobné výsledky se objevily i v dalších studiích, které dokládají, že **závisí na životním příběhu každého člověka, zda bude rodina hlavním zdrojem jeho generativity**. A další výzkumy dokonce **nepotvrdily vůbec žádný vztah mezi generativitou a rodičovstvím**. Některé výzkumy měly za cíl prozkoumat souvislosti bezdětnosti a generativitou (Rothrauff & Cooney, 2007; Snarey, Son, Kuehne, Hauser & Vaillant, 1987). Výzkum Snareyho a spolupracovníků (1987) se zabýval generativitou mužů v souvislosti s neplodností

respektive nedobrovolnou bezdětností, protože nešlo jen o neplodnost mužů, ale i jejich partnerek. Výzkum dále zkoumal i copingové strategie. Zajímavé jsou výsledky, které Snarey a kolektiv předkládají. Nejnižší míru generativity vykazovali muži, kteří byli bezdětní a současně se nerozhodli pro adopci, zůstali tedy bezdětnými. Vyšší míru generativity vykazovali muži, kteří neměli s bezdětností problém a s nimi muži, kteří se po léčbě neplodnosti, ať už své nebo partnerky, stali skutečnými otci. Nejvyšší míru generativity však vykazovali ti muži, kterým se léčba neplodnosti nezdařila, ale rozhodli se pro adopci. Tento výzkum tedy ukazuje, že **mezi muži existují na základě bezdětnosti či rodičovství rozdíly v generativitě** (Snarey, Son, Kuehne, Hauser & Vaillant, 1987).

Výzkumnou otázku, ohledně bezdětnosti a generativity si položily také Rothrauffová a Cooneyová ve svém výzkumu publikovaném v roce 2008. Na rozdíl od výše uvedené studie byli mezi probandy muži i ženy a nebyly dělány rozdíly mezi biologickými, adoptivními a nevlastními dětmi. Výzkum byl prováděn na vzorku 2 507 respondentů, z nichž bylo 289 bezdětných, tedy neměli žádné biologické, adoptivní ani nevlastní potomky, 2 218 dotazovaných mělo svoje biologické, nevlastní nebo adoptivní děti. Věk respondentů se pohyboval mezi 35 a 74 lety. Výzkum se zabýval souvislostí generativity a well-beingu a měl za cíl zjistit, zda jsou v těchto ohledech rozdíly mezi bezdětnými respondenty a rodiči. Byla zjištěna **pozitivní korelace mezi generativitou a well-beingem**. Co se týče rozdílů mezi bezdětnými probandy a rodiči, nebyly zjištěny žádné rozdíly v míře generativního jednání ani u žen ani u mužů. **Ženy a muži bez dětí tedy vykazovali obdobné normální rozložení generativního jednání jako skupina probandů, kteří měli děti**. Dále bylo zjištěno, že nezáleží, jestli má člověk děti nebo ne, **míra well-beingu závisí na míře generativity, nikoliv na rodičovství** (Rothrauff & Cooney, 2008). Závěry výzkumu Rothrauffové a Cloonyové, které v oblasti generativity **venašly žádné významné rozdíly mezi participanty s dětmi a bezdětnými participanty** potvrdily i další studie (An & Cooney, 2006; Einolf, 2014). Závěry výzkumu, který zjistil, že ve skutečnosti neexistují žádné významné rozdíly mezi bezdětnými dospělými a rodiči ve středním až pozdním věku, pokud jde o jejich generativitu a psychologickou kondici a pohodu (Rothrauff & Cooney, 2008) podporují tvrzení, že **rodičovství není jedinou cestou k dosažení generativity**.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM

V České republice přibývá bezdětných žen. Do středního věku dorůstá tzv. generace singles, generace, která začala dospívat po sametové revoluci. Mnoho členů těchto tzv. Husákových dětí, kterým se po společenském obratu otevřely možnosti, zůstalo svobodných a mnohdy i bezdětných. Trendem je zvyšující se počet bezdětných žen ve společnosti. Podle Českého statistického úřadu dosahuje míra bezdětnosti u žen ve věku třicet až čtyřicet let 18 % (www.csu.cz, 2019). Podle údajů ze sociologického a demografického výzkumu (Sobotka, 2017), zůstane celoživotně bezdětných 13-18 % žen narozených v roce 1975, celkově půjde o 15-22 % konečně bezdětných žen v populaci. Po letech socialismu, v nichž míra bezdětnosti byla nebývale nízká (u žen narozených po roce 1935 jde o 6 %), je to návrat k demografickému obrazu společnosti před druhou světovou válkou. V generaci žen narozených na přelomu 19. a 20. století byla míra konečné bezdětnosti okolo 20 %, mezi ženami narozenými roku 1894 zůstalo bezdětných dokonce 23 % (Sobotka, 2017). V současné době má nárůst podílu bezdětných žen ve společnosti odlišné příčiny. Existuje mnoho teorií vysvětlující tento společenský trend. Jde o teorii individualizace, teorii racionální volby, teorii hodnoty dětí a redukce nejistot, teorii genderové spravedlnosti. Také výzkumy přinášejí poznatky o příčinách vysoké bezdětnosti, mezi něž patří změna společenských rolí, odsouvání rodičovství, partnerské a ekonomické problémy, přerušená léčba neplodnosti a další důvody (Chauhan, Jackson & Harper, 2021; Graham, Shelly a Taket, 2013; Shaw, 2011, Hašková, 2006).

Generativita je podle Eriksonovy teorie psychosociálního vývoje vývojovým úkolem pro období střední dospělosti (Erikson, 1997). V jeho pojetí se jedná o prokreativní mezigenerační jednání, které se projevuje plodností a péčí o další generaci. Jde o činnosti přesahující vlastní ego a sledující zájem a prospěch lidstva jako celku. Přirozeně tak činí v rámci výchovy vlastních dětí, která tvoří náplň jeho času a určuje směřování sil. Zároveň je splnění další důležitý aspekt, a to přesahování vlastního života. Vlastní děti umožní pokračování rodu, ponesou rodové hodnoty a zůstanou zde po naší smrti. Tato studie chce odpovědět na otázky, jakou formu generativity rozvíjí ženy ve střední dospělosti, které o vlastní děti nepečují.

4.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Sledovanou oblastí studie je prožívání bezdětnosti a generativní jednání bezdětných žen. Cílem studie je zjistit, jakou formu generativity rozvíjí převážně nedobrovolně bezdětné ženy, které věkem dosahují střední dospělosti. Jaké generativní činnosti jim odpovídají na otázku po smyslu života a přináší jeho naplnění.

Ptáme se, jak se převážně nedobrovolně bezdětné ženy s touto životní okolností trvalého charakteru vyrovnaly. Jakými způsoby se jim podařilo vyrovnat se s bezdětností a najít a rozvinout svou generativitu. Výzkum zjišťuje emoce, postoje a jednání vedoucí k vyrovnání se s bezdětností, které se u nich vyskytují. Studie je zaměřena také na to, jak bezdětné ženy uvažují o smyslu života, jak vnímají potřebu přesahu vlastního života a jakou formou generativního chování tuto potřebu uspokojují.

Předmětem výzkumu bylo nalézt odpovědi na tyto výzkumné otázky:

- VO1: Jak prožívají svou bezdětnost ženy ve střední dospělosti. Jaké se u nich objevují emoce, jaké k vlastní bezdětnosti zaujímají postoje, jakými formami jednání se s ní vyrovnávají?
- VO2: Jakými činnostmi projevují bezdětné ženy ve střední dospělosti svou generativitu. Jak se v jejich generativním jednání projevuje péče a přesah vlastního života?
- VO3: Jak vnímají bezdětné ženy smysl a naplnění života?

5. METODOLOGICKÝ RÁMEC

5.1 Typ výzkumu a použitá metoda

Výzkum byl proveden kvalitativním přístupem. Kvalitativní design byl zvolen s ohledem na výzkumné cíl a formulované otázky. Podle Ferjenčíka (2000), je kvalitativní výzkum orientován holisticky, tudíž je předmět výzkumu zkoumán ze široka a ve všech možných rozměrech. Kvalitativní výzkum se pokouší o pochopení těchto rozměrů v jejich vzájemných návaznostech a souvislostech. Tento přístup umožňuje hlubší prozkoumání jedinečného prožívání životních situací. Zároveň je možné touto formou přístupu vysledovat opakující se fenomény a spojující prvky v jedinečných životech respondentů. Použité metody jsou dostatečně flexibilní a mohou zareagovat na nepředpokládané zkušenosti se zkoumaným fenoménem (Miovský, 2006). **Hlubková analýza případů jednotlivých participantů tak může přinést lepší porozumění než kvantitativní výzkum** (Hendl, 2016). Kvalitativní přístup je postaven na principech jedinečnosti a neopakovatelnosti a pracuje s reflektivní holistickou povahou psychologických fenoménů (Miovský, 2006). Získaná data byla analyzována a interpretována pomocí postupů tematické analýzy. Je to metoda s postupem kódování a sdružování do kategorií a následně témat, je zároveň flexibilní a hojně využívaná ke zpracování kvalitativních dat v psychologii (Braun & Clarke, 2006). **Tematická analýza** je metoda identifikace, analýzy a odkazování ke vzorům (tématům) v datech. Je vhodná při získání **odpovědí na otázky po lidských zkušenostech a názorech** (Hendl, 2016). Lze ji využít při **vyhledávání souvislostí mezi tématy a hledání spojitostí**. Analýze byla podrobena všechna data z doslovně přepsaných rozhovorů. Před samotnou analýzou proběhlo důkladné seznámení autorky s obsahem datového souboru, několikrát byla všechna data přečtena. Pak byla podrobena kódování a podle svého obsahu zahrnuta do jednotlivých kategorií. Ty byly posléze sdruženy v nadřazené kategorie, které tvořily základ pro témata. Pro tuto práci jsem používala barevné tužky pro jednotlivé kódy a následné kategorie a podkategorie. V takto rozříděných datech jsem hledala spojující fenomény a také vzájemné souvislosti mezi jednotlivými jevy. Jednotlivá témata jsem se snažila interpretovat co nejprísněji objektivně, ačkoli se nelze subjektivnímu výkladu při jejich porozumění vyhnout. Výsledkem je interpretace dat s ukázkami výpovědí participantek.

Výsledky shrnuje závěr, kterému předchází diskuse zaměřená na porovnání výsledků s výsledky jiných studií.

5.2 Tvorba dat a průběh výzkumu

Pro získání dat byla zvolena metoda polostrukturovaného interview o 20 základních otázkách. Ty byly vytvořeny podle výzkumných otázek a byly participantkám pokládány zprvu v přesném pořadí, později jsem dokázala reagovat pružněji na odpovědi participantek a otázky přehazovat a případně i modifikovat. Pokládala jsem také doplňující otázky ve snaze přesněji porozumět slyšenému. Forma polostrukturovaného interview je vhodná při sběru dat osobní povahy, kdy se ptáme na subjektivní prožívání určité situace a pátráme po výskytu či prožívání psychologických fenoménů. Podle Miovskeho (2006) je možné při sběru dat měnit pořadí otázek a přirozeně reagovat na výpověď respondenta. Podle Ferjenčíka (2000) umožňuje polostrukturovaný rozhovor probandům na rozdíl od rozhovoru strukturovaného odpovídat volněji, zároveň však mapuje pomocí předem připravených otázek konkrétní oblasti daného tématu.

Před zahájením výzkumu byl proveden pilotní rozhovor s participantkou, s níž byl proveden výzkumný rozhovor v létě roku 2021. Na základě zpětné vazby a kvality zjištěných dat byly otázky mírně přepracovány. Během července až prosince 2022 probíhaly rozhovory s participantkami. Ty byly oslovovány písemně emailem s předpoklady a požadavky popsány výše. Pokud oslovená žena projevila zájem a vyjádřila souhlas s výzkumem, bylo domluveno setkání za účelem provedení interview. Na termínu bylo třeba se oboustranně dohodnout. Místa setkání volily participantky tak, aby jim co nejlépe vyhovovala zejména z hlediska zajištění dostatečného soukromí a klidu na rozhovor. Vzhledem ke sběru dat v delším časovém období byly rozhovory realizovány na velmi různých místech, často venku, v zahradách a parcích. V chladném období spíše uvnitř budov, zpravidla v domácnosti participantky, pokud si to tak zvolila. Před samotným interview byl vždy poskytnut prostor pro shrnutí rámce výzkumu a také zopakování etických norem, závazek zachování anonymity, možnosti kdykoli odstoupit a svůj souhlas odvolat, a podána informace o nakládání s daty. Participantka vždy měla možnost se na cokoli zeptat. Před započítáním rozhovoru byl podepsán informovaný souhlas. Poté proběhlo interview, které v jednotlivých případech trvalo nejméně 40 minut

a nejvíce 110 minut. Participantky byly informovány o možnostech následného doplnění výpovědí, pokud by vyvstala tato potřeba. Tato možnost nebyla využita. Rozhovory byly se souhlasem participantek nahrávány a tato nahrávka sloužila jako podklad k doslovnému přepisu dat. Ten byl proveden vždy okamžitě po získání dat a nahrávka každého rozhovoru byla ihned po jeho přepsání smazána. O tomto nakládání se získanými údaji byly participantky předem zpraveny a všechny se zvukovým záznamem souhlasily.

Podle Miovskeho (2006) je důležité, aby nedocházelo během sběru dat k jakékoli fyzické nebo psychické újmě na straně účastníků výzkumu. Participantky proto dostaly informaci, že je možné na otázky mířící na citlivé oblasti neodpovédět.

5.3 Metoda zpracování a analýzy dat

Rozhovory s participantkami byly doslovně přepsány a vznikl tak dokument o 81 (osmdesáti a jedné) straně textu. Pro důkladné seznámení s obsahem jsem jej několikrát přečetla. S pomocí barevných tužek jsem v textu vyznačovala kódy jednotlivých výpovědí. Kódy jsem označovala zajímavé rysy dat, které by mohly být významné pro analýzu. Vzhledem k formulovaným výzkumným otázkám. Potenciálně relevantní kódy jsem označovala barevnými tužkami v papírovém dokumentu. Poté jsem označené kódy vykopírovala do dalšího dokumentu a v něm jsem je sdružovala do kategorií podle obsahu. Některým kategoriím byla nadřazen ještě další souhrnná kategorie. Z těchto obsahových celků vznikla témata, které se vztahovala k výzkumným otázkám. Sledovala jsem výskyt témat v jednotlivých případech participantek a vyhledávala souvislost mezi nimi. Ve výpovědích žen jsem hledala jednak jedinečnou zkušenost každé, tak také vzájemné souvislosti. Tématická analýza získaných informací, které se objevily v jedinečně prožívané zkušenosti žen probíhala zároveň s uvědoměním, že interpretace fenomenologických dat je sice zaměřena na jedinečnost prožívané zkušenosti, nelze však přesto dosáhnout ryzího popisu prožívání jedince, neboť data vznikají v interakci s výzkumníkem a v určitém momentální vyladění účastníka výzkumu (Miovský, 2006). Je také možné, že vzhledem k citlivosti tématu výzkumu byla některá data participantkami vědomě či nevědomě zkreslena či nepřiznána.

Kódovaná témata byla vytvořena ve třech skupinách, které korespondují s výzkumnými otázkami.

Témata jsou rozčleněna v souladu s výzkumnými otázkami takto:

- **Prožívání bezdětnosti:** emoce, postoje, jednání vedoucí k vyrovnání.
- **Generativita:** generativní činnosti a přesah vlastního života.
- **Vnímání smysluplnosti a naplnění.**

V tématu prožívání bezdětnosti jsem rozčlenila podkategorie emoce, postoj a jednání vedoucí k vyrovnání. V tématu generativní chování jsem našla podkategorie generativní činnosti a tvorba a přesah vlastního života. Téma vnímání smysluplnosti a naplnění života jsem zjišťovala s ohledem na vnímání mateřství jako smyslu a také na zdroje lásky a pocit naplnění života jinými způsoby, než je mateřství.

5.4 Etika výzkumu a reflexe výzkumníka

Etickou dimenzí psychologických výzkumů se zabývá Miovský (2006), který ve své práci o kvalitativním výzkumu vyzdvihuje potřebu dodržení etického rámce výzkumu, apeluje na zajištění bezpečí participantů i výzkumníka. Nabádá k etické čistotě výzkumného pole, reflexi procesu a sebereflexi výzkumníka při provádění výzkumu.

Etické hledisko výzkumu je velmi podstatná a mnohdy problematická rovina psychologických výzkumů. Kromě nutnosti sebereflexe a reflexe čistoty procesu je třeba jednoznačně zaručit a zajistit bezpečí účastníků. Závazek anonymity, informovanost o nakládání se získanými daty, jejich zpracování a uchování je nutnou součástí každého psychologické práce včetně té výzkumné (Miovský, 2006).

Participantky byly písemně informovány o zajištění anonymity, o možnosti kdykoli bez udání důvodu z výzkumu odstoupit, o možnosti zdržet se odpovědi na předkládané otázky v interview. Dále byly zpraveny o způsobu nakládání se získanými daty, se skartováním zvukového záznamu okamžitě po jeho přepisu a s uchováním přepsaných dat v anonymním režimu pouze po dobu zpracovávání výzkumu a jejich

následné skartaci. Byl jim písemně zaslán účel výzkumu, jeho cíle a také informovaný souhlas. Participantky se podrobily výzkumu dobrovolně na základě předem vyjádřeného souhlasu. Žádná z nich dosud svůj souhlas neodvolala. Jednoduchý informovaný souhlas s výzkumem je zařazen jako příloha č. 3.

Zvolené téma výzkumu se týká také výzkumnice, což se ukázalo být pozitivním i negativním aspektem práce na výzkumu. Ve vztahu k participantkám tato okolnost pomohla a přispěla k větší důvěře a napomohla otevřenosti participantek. Všechny byly informovány, že se tato problematika dotýká výzkumnice osobně a že je „jedna z nich“. Zároveň se tato skutečnost stala pro výzkumnici úskalím v práci, kdy bylo náročné udržet hranice a roli výzkumnice, zůstat zcela nezúčastněná, resp. nezaujatě empatická a oddělit svůj příběh od podobných příběhů účastnic výzkumu. Dále bylo třeba zároveň reagovat na aktuálně se vyskytnuté projevy emocí nebo pohnutí mysli, avšak z pozice vnímajícího výzkumníka, nikoli z pozice pomáhajícího odborníka nebo vrstevnice. Práce na výzkumu byla vnímána odlišně od klientské práce, ačkoli výzkumnice používala metody aktivního naslouchání při vedení rozhovoru, nijak neintervenovala, jen pokládala otázky a podporovala participantky k vyjádření. Výzkumnice se po celou dobu vedení výzkumu, od sběru dat po jejich zpracování, vyhodnocení a interpretaci udržovala přísné oddělení psychického obsahu vlastního a dotazovaných respondentek. V této práci výzkumnice vycházela ze svých bohatých zkušeností s klientskou prací a z absolvovaného psychoterapeutického výcviku. Po získání dat, které po přepisu tvořily obsáhlý soubor, vznikla u výzkumnice potřeba získání nadhledu. Pomohl časový odstup, který předcházela práci na zpracování a analýze dat.

6. VÝZKUMNÝ SOUBOR A JEHO VÝBĚROVÁ KRITÉRIA

Výzkumný soubor tvořily bezdětné ženy ve věku střední dospělosti. Kritérii pro výběr souboru bylo ženské pohlaví, bezdětnost a věk ve střední dospělosti. Ta byla vymezena široce dle původní koncepce Eriksona (1950, 1963), tedy v rozmezí věku 35 až 64 let. V našem výzkumu bylo nejmladší participantce 42 let a nejstarší bylo 62 let.

Participantky byly získávány metodou sněhové koule, kdy některé z vybraných žen dále oslovily své známé s tím, zda mi mohou předat kontakt zpravidla na osobní email. Osloveno bylo celkem 18 žen, z nichž 4 se odmítly výzkumu účastnit. Některé participantky, které vyslovily zájem jsem již do výzkumu nezahrnula, neboť se zdála naplněna potřeba saturace výzkumného souboru. Data už nepřinášela větší rozmanitost a získávané poznatky se opakovaly. Podle Miovskeho (2006) tak mají požadovanou vnitřní i vnější konzistenci. Všechny participantky byly předem písemně informovány o záměru, rámci a významu výzkumu a zaslán jim byl také informovaný souhlas s výzkumem. Participantkám jsem zaručila anonymitu a k jejich označení používám označení podle křestního jména. Dále jsem deklarovala dodržení mlčenlivost a etického kodexu psychologických výzkumů, jak jej shrnují autoři.

Výzkumu se zúčastnilo 14 žen. Všechny splňují kritéria bezdětnosti a aktuální životní etapu ve střední dospělosti. Jde o ženy předpokládaně nedobrovolně bezdětné, přičemž nejmladší bylo v době sběru dat 42 let a nejstarší bylo 62 let. Čtyři oslovené ženy, které splňovaly kritéria výběrového souboru odmítly účast s výzkumem. Dvě podaly odůvodnění na přílišnou citlivost tématu. Některé z participantek projevíly zájem o výsledky výzkumu.

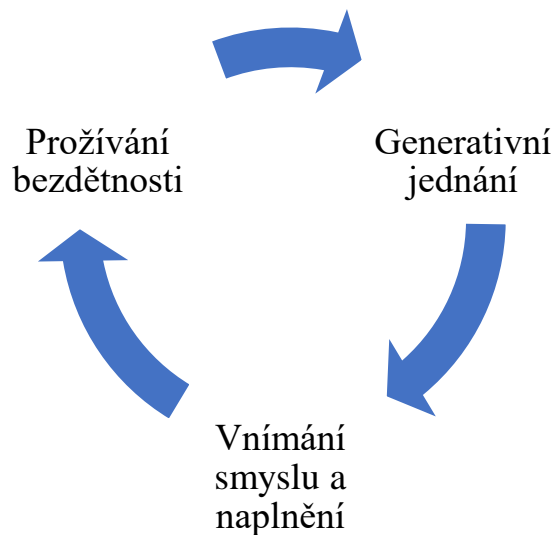
Anonymizovaný seznam participantek výzkumu:

PARTICIPANTKA	VĚK	VZDĚLÁNÍ	RODINNÝ STAV
O 1	44 let	VŠ	Svobodná, bez partnera
O 2	55 let	VOŠ	Vdova, bez partnera
M 1	58 let	SŠ	Vdaná
M 2	42 let	SŠ	Svobodná, v partnerství
L 1	49 let	VŠ	Rozvedená, bez partnera
L 2	48 let	VŠ	Svobodná, v partnerství
K	45 let	VŠ	Svobodná, v partnerství
I	50 let	VŠ	Vdaná
H 1	50 let	VŠ	Svobodná, bez partnera
H 2	60 let	VŠ	Vdaná
H 3	48 let	VŠ	Rozvedená, bez partnera
G	52 let	SŠ	Svobodná, bez partnera
E 1	62 let	SŠ	Vdaná
E 2	42 let	SŠ	Svobodná, bez partnera

Tab. č. 1: Anonymizovaný seznam členek výzkumného souboru.

7. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Výzkum si kladl za cíl odpovědět na tři výzkumné otázky týkající se prožívání bezdětnosti, projevů generativity a vnímání smysluplnosti a naplnění života bezdětných žen ve střední dospělosti. Obrázek znázorňuje jejich vzájemnou souvislost. Data získaná z polostrukturovaných rozhovorů s participantkami byla podrobena tematické analýze. K jednotlivým výzkumným otázkám zde předkládáme výsledky analýzy dat a jejich interpretaci.

Obr. Č. 1 Vzájemná souvislost mezi výzkumnými otázkami.

7.1 Analýza a interpretace dat k VO1

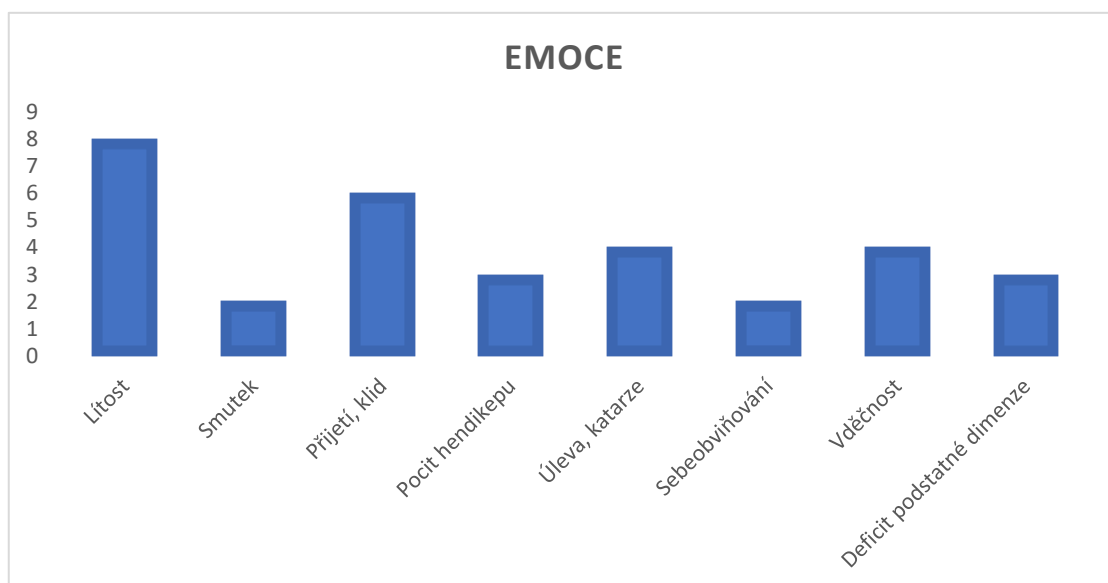
Jak prožívají ženy ve střední dospělosti svou bezdětnost. Jaké se u nich objevují emoce, jaké k vlastní bezdětnosti zaujímají postoje, jakými formami jednání se s ní vyrovnávají?

Analýza a interpretace dat:

VÝZKUMNÁ OTÁZKA: PROŽÍVÁNÍ BEZDĚTNOSTI		
KATEGORIE	FENOMÉN	Příklady
EMOCE	lítost	„je mi líto, že nejsem matka“
	smutek	„bývá mi smutno o Vánocích, to jsou svátky hlavně pro děti“
	přijetí, klid	„jsem s tím naprosto smířená, vyrovnaná, mám šťastný život“
	pocit hendikepu, absence významné životní zkušenosti	„není to pocit méněcennosti, ale pocit hendikepu, absence podstatné životní zkušenosti“
	úleva, katarze	„strašně se mi ulevilo, povolil ten tlak sama na sebe, ale i od společnosti“
	sebeobvinění	„někdy si říkám, že jsem to nestihla a obviňuji se“
	vděčnost za čas pro sebe	„jsem vděčná za svůj čas, který můžu zcela svobodně využít, považuji to za dárek“
	deficit podstatné životní dimenze	„prostě mi chybí jedna důležitá životní dimenze, další rozměr života. Jako bych žila ve 2D a rodičovství je 3D. Je to životní posun na jinou úroveň, vyšší level“
POSTOJ	zamezení přenosu traumatu	„jsem ráda, že nepřenáším rodinné trauma do další generace“ „nechci dál předávat zdravotní a emocionální zátěž naší rodiny“
	víra ve správnost dané skutečnosti	„vždycky jsem tušila, že nebudu mít děti. A myslím, že tak je to správně“
	racionalizace, nacházení smyslu	„nejsem na tom zdravotně dobře“ „nebyla bych dobrá matka“
	přijetí reality, smíření	„vůbec mě to netrápí“

	nacházení pozitivních aspektů	„můžu se věnovat komu a čemu chci“ „mám čas na sebe“
	neuzavřené téma, naděje	„dokud to jde biologicky, doufám...“
	přijetí „duchovního mateřství“	„jsem duchovní matka mnoha dětem“
JEDNÁNÍ	vědomé a aktivní posilování mezilidských vztahů	„věnuju se druhým lidem, pořádám akce pro kamarády, společné dovolené apod“
	zaměření pozornosti na sebe, seberozvoj	„mám čas na péči o sebe, sportuju, studuju“
	vyhledávání užitečných činností, pomáhání, mentorování	„dlouho jsem dobrovolničila“ „pomáhám sestře s dětmi“ „mám na starosti mladé kolegy“
	rozvoj duchovní strany života	„přijala jsem víru“ „věnuju se józe, medituji“ „modlím se za všechny děti“

Tab. č. 2: Zpracování dat k výzkumné otázce č. 1

Graf č.1: Znárodnění poměrného zastoupení témat v odpovědích participantek v otázce prožívání emocí.

Participantky popisovaly **mnoho různých pocitů** vztahujících se k vlastní bezdětnosti a některé vyjadřovaly **polaritní ambivalenci v prožívání bezdětnosti**. Ambivalence emocí dosahoval až extrémních pólů od velké vděčnosti a pocitu svobody a úlevy až po sklíčenost, smutek, lítost s touto životní situací.

L2 (48 let): „Ty pocity byly úplně různý. Někdy mi to bylo líto, na druhou stranu někdy jsem byla i ráda.“

O2 (55 let): „Občas mě to hodně mrzí, občas ale jsem i vděčná, že mě nic neomezuje a nemusím se na nikoho vázat.“

I (50 let): „Občas lítost, pocit nenaplněnosti, neúplnosti. A někdy zase pocit otevření jiným možnostem, výzva svůj čas věnovat dobře něčemu a někomu jinému.“

Často mluvily o **lítosti**, že se nestaly matkami. Také o **smutku**, který cítí během svátků tradičně s rodinou spojených nebo při pohledu na šťastně vypadající rodinu. Lítost s tím, že nemají děti, vyjádřila čtvrtina žen. Občasnou lítost nebo smutek popsala více než třetina žen. U dvou žen se objevilo **sebeobviňování**, že si děti nedokázaly pořídit. Právě vina, která se projevila u žen, které neměly biologickou překážku k otěhotnění byla přitěžujícím faktorem při vyrovnání se s bezdětností. Naopak ženy, které pro své otěhotnění udělaly vše, co mohly, anebo ženy, které nemohly otěhotněly ze zdravotních důvodů, se vyrovnávali s vlastní bezdětností mnohem lépe. Vnější překážka byla teda jedním z protektivních faktorů projevů protrahovaného zármutku.

H1 (50 let): „Když jsem si poprvé připustila možnost, že zůstanu bez dětí, strašně jsem brečela, to mi bylo hodně smutno.“

G (52 let): „Někdy si vyčítám, že jsem ty roky správně nevyužila, až zahodila.“

H2 (60 let): „Až teď mi dochází, že jsem o hodně přišla tím, že nemám děti, rodinu.“

H3 (48 let): „Ty pocity... to se vždycky otvírá třeba když přijdou Vánoce, jak stárnu, nevím, jak budu uvažovat třeba až mi bude 55 let. Ale já bych zas asi na to neměla energii. Ale když třeba potkám rodinu, tak mi je to líto, že děti nemám. Chybí mi ta výměna energie mezi lidmi, co jsou si blízko a milují se, jako jsou rodiče a děti. Takže je to smutek, prázdnota, taky obviňování sebe sama, že jsem si tu rodinu nedokázala pořídit.“

Některé ženy popisovaly svou bezdětnost jako pocit **hendikepu**, celoživotního úrazu a pocitu **absence důležité životní zkušenosti**. Tři z žen mluvily o deficitu možnosti růstu v souvislosti s výchovou dětí a dvě ženy mluvily o absenci **podstatné životní dimenze**, kterou rodičovství představuje. Šlo tedy o jakýsi druh ztráty, která nebyla jasně specifikována. Něco chybělo, ale nebylo vlastně přesně jasné, co. Ženy tuto ztrátu

popisovaly jako deficit, úraz apod. Nikdy nezískanou životní dimenzi a zkušenost, o níž stály a která by jejich život obohatila.

Deficit vlastní rodičovské zkušenosti se dostává na světlo např. i v situaci prarodičovství nepokrevním vnoučatům.

E1 (62 let): *„Bezdětnost jsem cítila jako hendikep nebo úraz ve společnosti jiných žen. Byla jsem vlastně invalidní, jako by mi chyběla ruka nebo noha, protože postrádám tu zkušenost“*

G (52 let): *„Podle mě to je takový celoživotní deficit“*

M1 (58 let): *„Méněcennost to nebyla, ale něco mi chybělo – ta zkušenost.“*

„Na té denní bázi mi to vlastně nevadí. Ale v kontextu celého života mi to chybí prostě.“

Objevovaly se také pocity **vyrovnání, smíření** se s danou skutečností. Dokonce pocity **vděčnosti** za možnost žít svůj život bez omezení. Zejména u žen, které děti mít nemohly nebo je nemají ze zdravotních důvodů, dochází častěji k **přijetí** dané skutečnosti. Naopak je pro ně snazší nalézání jiných forem generativního chování a bezdětnost není spojena s negativními pocity. V několika případech naopak definitivní bezdětnost přinesla pocit **katarze a úlevy** od tlaku, který žena vyvíjela sama na sebe nebo který cítila ze sociálního okolí.

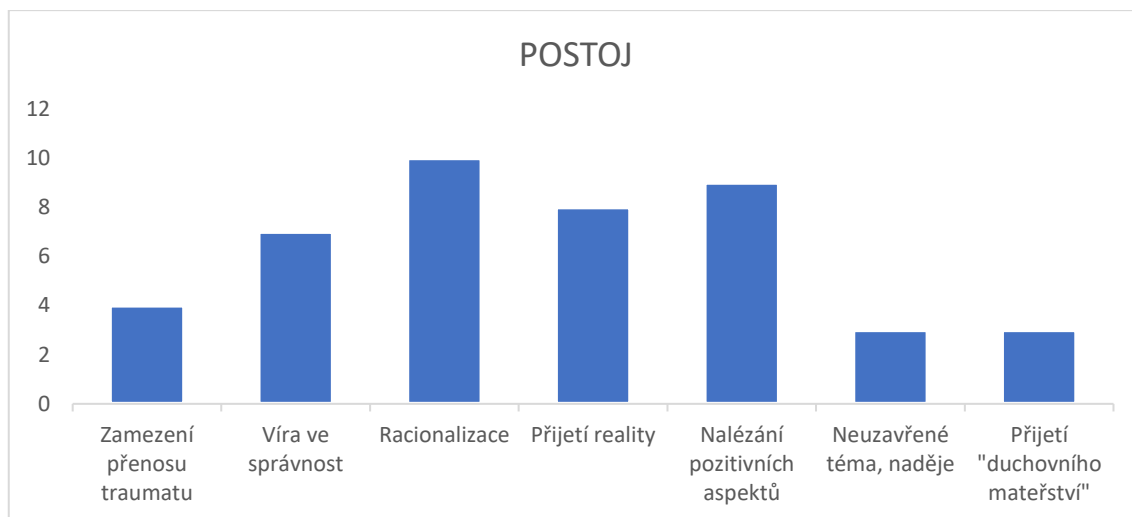
K (45 let): *„Já už jsem to uzavřela. Udělala jsem všechno pro to, abych je měla.“*

O1 (44 let): *„Tím, že to ze zdravotních důvodů nejde, to pro mě bylo mnohem snazší vyrovnat se s tím.“*

L1 (49 let): *„U mě to byla veliká katarze, najednou to byl pocit osvobození a měla jsem pocit, že je to správné, vnitřně jsem věděla, že je to v pořádku. Paradoxně žádné slzy, žádnéj průser.“*

M2 (42 let): *„Když jsem si to připustila, tak se mi vlastně ulevilo, protože jsem přestala tlačit na pilu. Povolil ten tlak na sebe, že bych tak chtěla, že si musím někoho najít, abych to stihla... přineslo to ve finále úlevu.“*

H3 (48 let): *„Teď prožívám smíření, ale zeptejte se mě za pár let...“*

Graf č.2: Znárodnění poměrného zastoupení témat v odpovědích participantek v otázce zaujímání postoje k bezdětnosti.

Mladší z žen uváděly, že **nemají jednoznačný postoj**, neboť pro ně není téma bezdětnosti dosud uzavřené a stále doufají v jeho naplnění. Šlo o naději v naplnění biologické možnosti početí, ale i v doufání v nalezení partnera s dětmi. Pokud ženy neměly cestu k otěhotnění z biologických, fyziologických nebo zdravotních důvodů uzavřenou, stále vyjadřovaly naději na otěhotnění. Přání mít dítě bylo jednoznačně uzavřeno v případech, že už to z objektivních příčin nejde.

E1 (42 let): „*Pořád trochu doufám. Dokud to jde biologicky, ačkoli podmínky pro mateřství opravdu nemám, nemám toho otce k nim. Ale je to pro mě dosud neuzavřené téma. A myslím, že se s ním budu vyrovnávat dlouho, celý život.*“

O1 (44 let): „*A pak si taky říkám, že snad ještě někoho potkám, kdo bude mít děti a takhle je budu mít taky.*“

Nejčastěji se u žen objevuje **racionalizace** a **hledání pozitivních stránek** bezdětného života. Participantky uvádějí, jaké pozitivní důsledky bezdětnosti nalézají. Jsou nalézány v negativním smyslu v tom, čemu potenciálně nepříjemnému a nesnadnému se vyhnuly, a naopak co pozitivního jim bezdětnost přinesla. Racionalizace je velmi často používaným způsobem vyrovnávání se se skutečností. Ženy hledají pozitivní stránky, uvědomují si, že ztrátou možnosti vychovávat děti možná předešly velice nesnadným situacím a životním komplikacím.

L2 (48 let): „*Někdy si říkám, že aspoň nemám tu spoustu starostí, co vidím okolo, co mají lidi s dětmi. Taky bych měla strach, aby se mi nenarodilo postižený dítě a že bych to nedala.*“

O1 (44 let): „*Taky se mi horší zdraví s očima, tak to by taky bylo náročné vychovávat dítě, když skoro slepnu.*“

H3 (48 let): „*Já to spíš řeším jen v hlavě, hledám důvody, proč je to dobře, že ty děti nemám. Říkám si, že teď už by to nebylo rozumné, že by to byla křeč. Je to rozumový odůvodnění, racionalizace toho, že je nemám. Brání mi to od emocí, řeším to jen v hlavě a hledám aktivně pozitiva na tom.*“

Ženy dále zaujímají postoj **zamezení přenosu traumatu** do další generace. Některé z nich si uvědomují a spatřují přínos vlastní bezdětnosti v tom, že nepřenášejí rodinnou emocionální zátěž do další generace. Například vyjadřují přesvědčení a obavy, že by rozhodně nebyly dobrými matkami, neboť by opakovaly **vzor mateřství**, který v dětství doma zažily. Mluvily o traumatu ze svého dětství, které by, jak se domnívaly, opakovaly při výchově vlastních dětí. Šlo převážně o **psychické trauma** a emocionální zátěž, přenášení špatných **výchovných vzorů**, ale také o **fyzický hendikep**, který by mohl být vlastním potomkem zděděný.

M1 (58 let): „*Nechtěla pouštět své vlastní trauma z rodiny do další generace.*“

H2 (60 let): „*Myslím, že jsem se tak dlouho vyrovnávala se zátěží z původní rodiny až jsem své děti nestihla. Ale zas nepředávám tu velkou zátěž, sklony k duševní nepohodě, která v ženské linii našeho rodu je velká.*“

I (50 let): „*Nechtěla jsem opakovat vzory z rodiny, opakovala bych chyby, které dělala moje matka, hodně mě ovlivnilo to, co jsem zažívala já v rodině.*“

Přijetí reality bez prožívání výrazných emocí a přemýšlení nad statutem quo zaujímá také velká část participantek. Jde o více jak polovinu žen, která uvádí, že s realitou je smířená a nezabývá se tímto tématem. Každá žena má cestu k přijetí jinak dlouhou a jinak obtížnou.

G (52 let): „*Neřeším to. Nevyhýbám se tomu. Když přijde pocit, prožiju ho. Ale jsem smířená, srovnaná, spokojená.*“

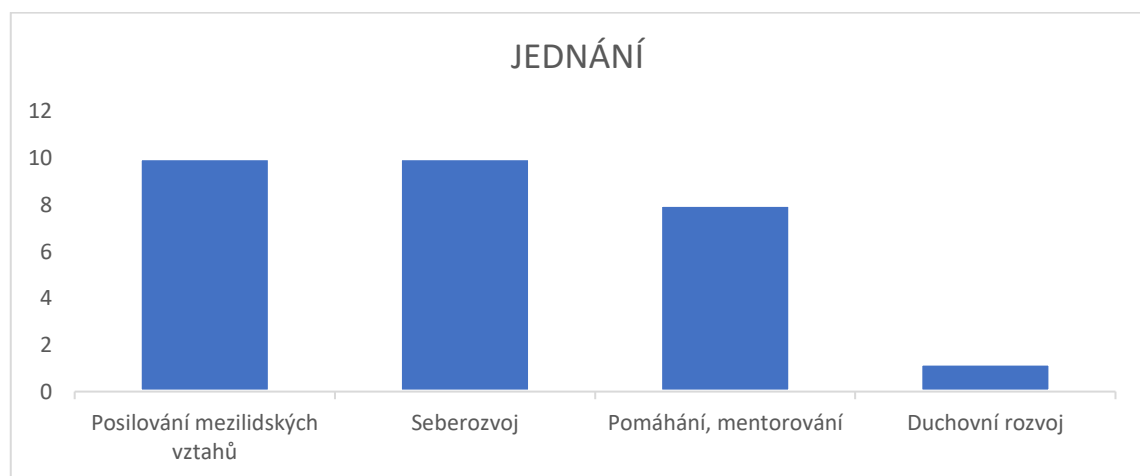
H1 (50 let): „*Řekla bych, že to mám vyřešeno a nevrací se mi to s nějakou bolestí.*“

Ve výpovědích se objevuje také postoj přijetí a realizace „**duchovního mateřství**“. Tři participantky mluví o tom, že jsou duchovními matkami dalším dětem.

E1 (62 let): „*Já mám pocit, že jsem vlastně matka, i když matka nejsem. Já jsem matka, i když děti nemám.*“

H1 (50 let): „*Svět je plný cizích dětí, stačí si jen vybrat.*“

H2 (60 let): „*Jsem duchovní matka mnoha dětí.*“

Graf č.3: Znárodnění poměrného zastoupení témat v odpovědích participantek v otázce jednání.

Z odpovědí participantek jsem zjišťovala, jakým jednáním se vyrovnávají s bezdětností, jaké strategie volí. Jednou z nich je vědomé zacílení energie na činnosti, které naplní den a které může participantka zcela ovlivnit. Je to tedy zaměření pozornosti na sebe a jde o činnosti, které bychom mohli zahrnout pod pojem seberozvoj. Zajímalo mě, jak naplňují své dny, kam zaměřují svou pozornost a aktivitu. Také mě zajímalo, zda si vědomě a aktivně hledaly **náhradní program a životní cíle** v důsledku své bezdětnosti. Většina žen až překvapivě sdělila, že nikoli. Uváděly, že své zvyky, denní program a

aktivity nijak neměnily. Že si vědomě nestanovily jiné životní cíle, ale plynule pokračovaly v aktivitách a činnostech, kterým se věnovaly dosud. Ve výpovědích převažovaly **seberozvojové činnosti a vzdělávání**. Také zaměření na společenské aktivity a rozvíjení zájmů a koníčků, na které je i díky životu bez dětí, více času. Pokud některé z participantek začaly v souvislosti s životem bez dětí uvažovat o jiné životní náplni, uváděly, že se rozhodly pro **vzdělávání, studium či kurzy a výcviky**.

L1 (49 let): „*Ani mi to nepřišlo, nemusela jsem si hledat nějaký náhradní program.*“

Žádné prázdno kvůli tomu, že nemám děti jsem nikdy necítila.“

I (50 let): „*Hodně se učím a čtu. A pak třeba můžu předávat své hodnoty, kterým věřím. Především teda tím, že se tak sama chovám.*“

K (45 let): „*Nikdy jsem necítila žádné prázdné místo nebo prostor, který bych musela nějak uměle zaplňovat. Vždycky jsem dělala spoustu věcí, že vše ani nestíhám. Věnovat se všem mým známým a kamarádům a taky ještě sobě.*“

E1 (62 let): „*Hodně čtu, mám čas si studovat, chodím na různé kurzy.*“

H1 (50 let): „*Vystudovala jsem vysokou školu, dělám si výcviky.*“

M1 (58 let): „*Pořád se vzdělávám, neustále. A taky se to snažím uplatňovat, aby z toho měli něco i ostatní lidi. Mě to pomáhá a jim to snad taky pomůže.*“

Participantky často uvedly, že se zaměřují na **rozvoj mezilidských vztahů**. A to jak partnerských, pokud partnera mají, nebo zejména přátelských. Ženy hovoří o tom, jak jsou mezilidské vazby a dobré vztahy důležité, a to i s ohledem na to, že nezaložily vlastní rodinu. **Ostatní mezilidské vztahy tak nabývají na významu**. Ženy je vnímají jako zdroj uspokojení a hovoří o vzájemném obohacování. Také je v několika případech zmíněna péče o staré rodiče. Hovořily o důležitosti přátelských vztahů, také oceňují, že se mohou věnovat partnerovi nebo starým rodičům. Některé z žen kolem sebe vytvářejí komunity a sdružují skupiny přátel, s nimiž se věnují společné činnosti.

L2 (48 let): „*Víc se věnuju té hudbě a pořádám společný hraní. Chodí tam dost lidí, a to mě dělá velkou radost. Je to hodně o tom společenství.*“

I (50 let): „*Takže já jsem zjistila, že nejdůležitější v životě je mít dobré vztahy. Nejen partnerské, ale i kvalitní přátelství. A tím spíš když nemám vlastní děti, je potřeba mít jiné dobré mezilidské vztahy. Kvalitní přátelství hlavně.*“

E1 (42 let): „*S dětmi nebo naopak s problémem prázdného hnízda pomáhám ostatním ženám, sestře, kamarádkám. Pomáhám jim najít svůj vlastní program, že mají myslet taky na svůj život, na své koníčky.*“

L1 (49 let): „*Uvědomuju si, že se plně zaměřuji na partnerský život, mám na to plnou kapacitu a nesmírně jsem za to ráda. Také jsem začala studovat, udělala jsem si lektorský kurz jógy a vedu o víkendech kurzy a jezdím jako lektorka na pobyty.*“

H1 (50 let): „*Ráda chodím do divadla, jsem takový kulturní referent, vyhlédnu akci, pozvu lidi a zařídím lístky. Udržuju vědomě ty vztahy. Dělam pro ně i další akce.*“

Většina žen uvedla jako copingové jednání rozvoj **duchovní stránky** života. Ať již jde o křesťanskou víru ve dvou případech nebo i jiné formy duchovního života. Dvě ženy, které ve střední dospělosti přijaly katolickou víru, dávaly tento proces do souvislosti s vývojem svého života včetně fenoménu bezdětnosti. Některé z žen, které se věnují józe, studiu, duchovním praktikám pocházejícím z východních filozofií přiznávají, že tyto formy duchovního života rozvíjely až v souvislosti s tím, že na ně měly dostatek času v souvislosti s bezdětností. Naopak ženy, které se různým duchovním praktikám věnovaly vždy, potvrzují, že se s bezdětností vyrovnaly bez větších potíží.

M1 (55 let): „*Stala jsem se věřící, uvěřila jsem a praktikuju katolickou víru od cca 40 let.*“

K (45 let): „*Tak já jsem se vždycky zabývala duchovními věcmi. Myslím, že mi vždycky pomáhaly a pomohly i teď. Myslím, že duše se nemusím zhmotňovat v dalších lidech, a můj život má stejnou cenu, jako když děti máte. O tom život není. Dělam to nejlepší, co mohu, a to stačí.*“

O1 (44 let): „*Modlím se a udržuju vztah s bohem. Ten je pro mě na prvním místě. Pak jsou všechny ostatní vztahy, lidské. Které ale taky jsou poznamenané mou vírou. Tedy aspoň doufám.*“

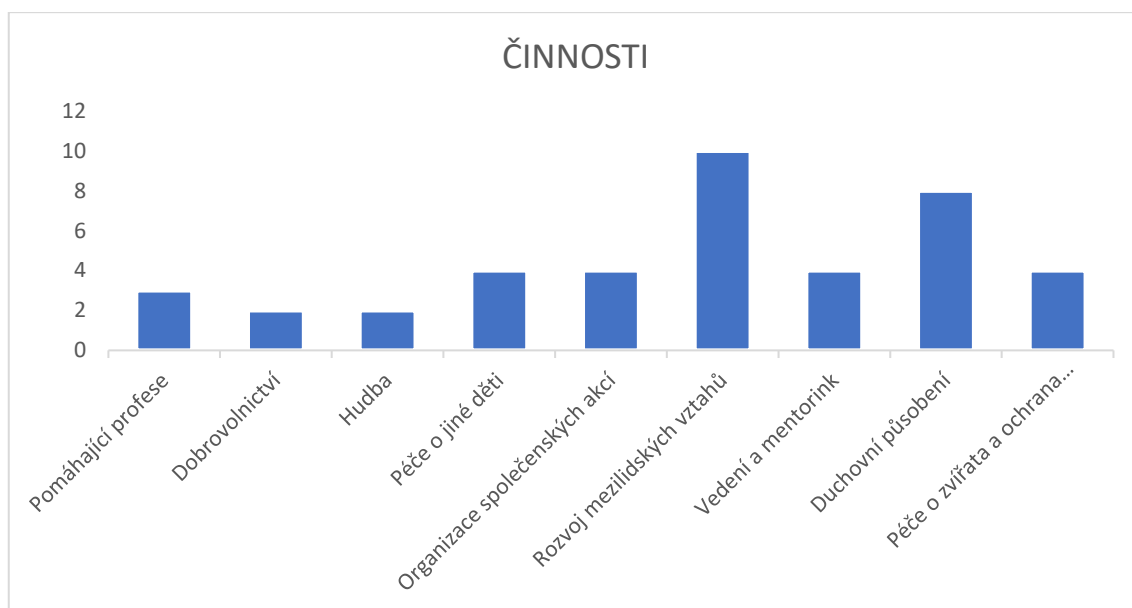
7.2 Analýza a interpretace dat k VO2

Jakými činnostmi projevují bezdětné žen ve střední dospělosti svou generativitu. Jak se v jejich generativním jednání projevuje péče a přesah vlastního života?

Analýza a interpretace dat:

VÝZKUMNÁ OTÁZKA: GENERATIVITA		
KATEGORIE	FENOMÉN	Příklady:
ČINNOST A TVORBA	pomáhající profese	„celý život pomáhám“ „mám pomáhající práci, tím je to daný“
	dobrovolnictví	„dobrovolničila jsem roky v Pět P“ „často se do něčeho zapojím“
	hudba	„skládám hudbu, z které mají radost ostatní“
	péče o jiné děti	„pomáhám kamarádkám s dětmi“ „vychovala jsem v práci mnoho dětí“
	organizace společenských akcí	„pořádám společné akce, zapojuji další lidi“ „pořádám společný hrani“
	seberozvoj a rozvoj mezilidských vztahů	„věnuju se osobnímu rozvoji a tím snad i kultivuji své vztahy“
	vedení a mentorování	„pomáhám mladším kolegům“
	duchovní působení	„praktikuju víru a s tím je spojené i společenství lidí“
	péče o zvířata a ochrana životního prostředí	„zapojila jsem se do ekologické organizace a věnuji se ochraně prostředí“
PŘESAĦ VLASTNÍHO ŽIVOTA	pozitivní odkaz v druhých lidech	„v každém vztahu něco ze sebe zanechám, a snažím se, aby to bylo co nejvíc pozitivní“
	modlitba za další generace	„já se za ty mladá lidi modlím“
	předání zkušeností	„všude možně se stýkám s mladšími, vedu je v práci například“
	pomoc ostatním	„teď je mým dítětem moje maminka“
	skládání hudby	„skládám hudbu, která tu po mě zůstane“
	šíření lásky a laskavosti	„podle mě úplně stačí šíření lásky a laskavosti ve vztazích“

Tab. č. 3. Zpracování dat k výzkumné otázce č. 2.

Graf č.4: Znáznornění poměrného zastoupení témat v odpovědích participantek v otázce generativního chování.

Participantky uváděly několik typů generativního chování. Mezi nejvíce zastoupené patřila **péče o jiné, a to jak o děti, tak dospělé**. Vyskytly se u nich činnosti, jako je pečování o blízké nebo **dobrovolnické aktivity**. **Lektorování, mentoring** v pracovním prostředí, ale i v zájmové činnosti. Několik žen vykonává **pomáhající profesi**, která jim také odpovídá na potřebu přesahu, tvorby a péče. Marginální formou generativního chování byla **péče o životní prostředí**, které výslovně uvedla jen jedna participantka. Dominantní činností bylo poskytování pomoci a někdy i pečování o druhé. Ať šlo o výkon profese, dobrovolnických aktivit nebo o péči o členy rodiny.

M1 (58 let): „*Také mám adoptivní dítě přes naší farnost – jsem maminko kamamarádka iránské slečně- už několik let. Mé mamince říká*

babičko, takže je to taková skorodcera. Pomáhám jí.“

H2 (60 let): „*Mé nejdůležitější dítě je teď moje maminka. Teď si uvědomuju, že role se obrátily a jsem tu pro to, abych jí byla k dispozici a ona je mým dítětem, které mě potřebuje a já se o ní postarám.*“

G (52 let): „*Tak v podstatě to bylo taky v té práci – že něco ze sebe nechávám v těch dětech. My jsme je tam v podstatě vychovali, chodily k nám od 1,5 roku až do 18 let, různě se střídaly a byly různě dlouho. A ekologie – snažím se co nejméně přispět k ničení planety.*“

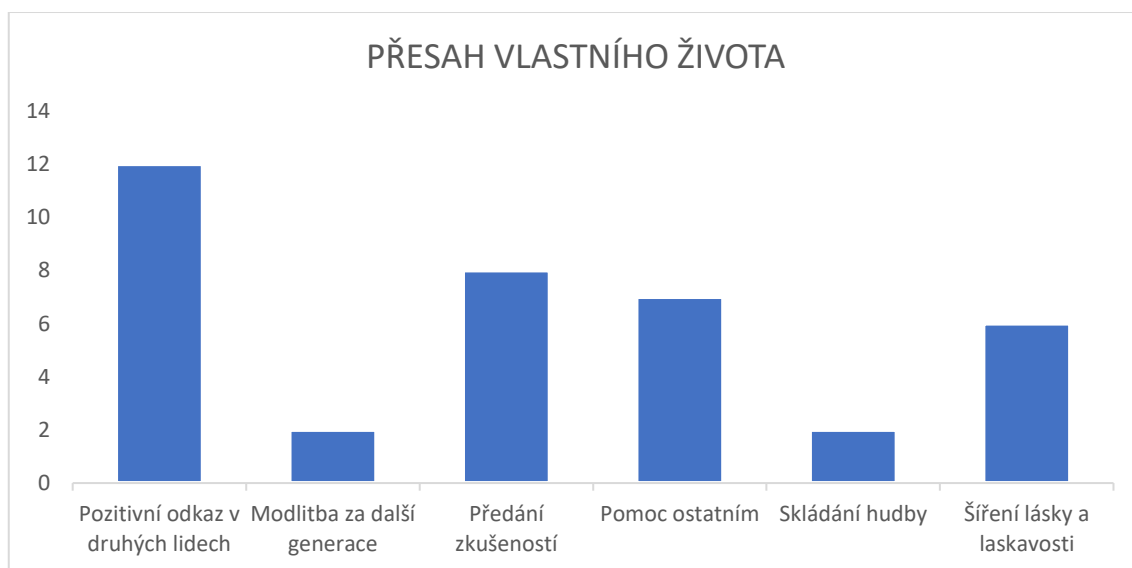
E1 (42 let): „*No a taky jsem sociální pracovnice, takže pomáhám druhým a to mě naplňuje.*“

L1 (49 let): „*Pro mě to vždycky byla práce, měla jsem jí jako poslání. Jak ve staciuku, tak v knihovně. Práce s dětma, dáváš něco ze sebe. Takže práce.*“

K (45 let): „*Tak učím lidi – vedu kurzy jógy. To mi stačí. A napadlo mě, že bych učila v MŠ. Udělala jsem si taky lektorský kurz jógy pro děti – můžu ještě jít učit jógu dětičky.*“

E1 (62 let): „*Moje práce, která pozitivně ovlivňuje další lidi, má vedoucí pozice, má terapeutické práce.*“

M2 (42 let): „*6 let jsem dobrovolničila v 5P, měla jsem na starost svého parťáka – od jeho 12 do 18 let jsem ho provázela.*“

Graf č.5: Znárodnění poměrného zastoupení témat v odpovědích participantek v otázce prožívání přesahu života.

Přesah vlastního života spatřují participantky ve vlastním **působení na druhé lidi** prostřednictvím **osobních i profesionálních vztahů**. Pozitivní odkaz, který prostřednictvím těchto vztahů předávají, vnímají jako činnost, kterou dosahují přesahu a

hodnotí ji jako smysluplnou. Může jít o výkon pomáhající profese, ale i o harmonické osobní vztahy. A to vztahy s blízkými lidmi, ale i obecně s lidmi, s kterými vstupují do kontaktu. Kromě partnerů, rodinných příslušníků a přátel tak může jít o kohokoli jiného. Některé ženy přesah formulovaly obecně jako **úsilí o lásku a dobré vztahy** s druhými lidmi. Právě dobré osobní vztahy a pomoc druhým byly zmiňovány nejčastěji. Uváděn byl i **duchovní život**, vnímání přesahu a spojení s druhými prostřednictvím duchovní činnosti. Jako forma přesahu vlastního života byla uvedena modlitba. Dalším příkladem přesahu byla uvedena vlastní **umělecká tvorba**.

H1 (50 let): „*Pro mě je to nějakým způsobem šířit lásku a laskavost a pomáhat druhým a dělat jim radost.*“

M1 (58 let): „*Potřebných dětí je plný svět a záleží jen na vás, kterému dáte svoji lásku, a nemusí to být dítě, může to být senior, soused. Nenaplněná mateřská láska se může přetavit v jakoukoli lásku – můžete jí dát komukoli, kdo ji potřebuje.*“

M2 (42 let): „*Podle mě smysl a náplň života je i v tom, že po sobě něco nechávám, něco předávám, a to může být i jen v práci. Ale chci ještě sama studovat a pak to zas dál předávat.*“

L1 (49 let): „*Mě dává smysl, když udělám něco, z čeho mají prospěch další lidi. Takže je to když svým zásahem nebo činností můžu prospět jiným lidem. Já nepečuju o nikoho dlouhodobě, ale nárazově pomůžu vždycky. Celkově, když něco udělám a pomůžu to někomu. A já při tom totiž rostu taky.*“

O1 (44 let): „*To mi přijde jako smysl života – mít ty dobrý vztahy – a to jde tady zanechat i bez dětí- kousek sebe v těch druhých. Kousek ze mě tu zůstane v těch lidech, s nimiž mám dobré vztahy – vtiskne se něco do nich ze mě.*“

H1 (50 let): „*Přesah jen v těch svých vztazích. A doufám, že pozitivní.*“

L2 (48 let): „*No, trochu mě to mrzí, že tady nezůstanou moje děti, že tu po mě nic nezbyde. Mrzí mě to, ale třeba ovlivním ty děti mých kamarádek a něco ze mě zůstane i v nich. A třeba i v těch dalších mých vztazích, v těch lidech.*“

O2 (55 let): „*Pro mě je to tvoření písni, hudba. Cítím v tom přesah, že ta hudba tu po mě zůstane.*“ G (52 let): „*Modlím se za ně. Za novou mladší generaci.*“

7.3 Analýza a interpretace dat k VO3

Jak vnímají bezdětné ženy smysl a naplnění života?

Analýza a interpretace dat:

Vnímání naplnění života a jeho smysluplnosti v souvislosti s bezdětností.		
Žena považuje mateřství za smysl života.	Žena aktivně hledá jinou náplň života, dává životu smysl jinými způsoby.	„musela jsem se porozhlédnout, čím svůj život naplním“ „musela jsem to hodně přehodnotit, abych cítila naplnění“
Žena za jeden z podstatných smyslů života považuje mateřství.	Vnímá smysluplnost, ale má pocity nedostatku lásky nebo absence podstatné životní zkušenosti.	„chybí mi ta jedinečná láska mateřská“ „bez vlastní rodiny je to nevyužitý potenciál“ „naplněný ano, jen chybí ta jedna dimenze“
Žena nevnímá přímou souvislost mezi smyslem života a mateřstvím.	Participantka považuje svůj život za naplněný, má dostatek lásky, naplňujících vztahů a smysluplné činnosti.	„mám naplněný život a spoustu lásky“ „smysl života pro mě není mít děti“ „pro mě to je vztah s Bohem“

Tab. č. 3. Zpracování dat k výzkumné otázce č. 3.

Z výpovědí dotazovaných žen se dají vysledovat určité **souvislosti**. Pokud má žena rozvinuté různé formy generativního chování od mládí a v této činnosti přirozeně vytrvává, pociťuje naplnění i bez vlastních dětí. I přesto, že nebyla naplněna biologická generativa a žena může pociťovat určitou lítost s touto skutečností, rozvíjí-li přirozeně a plynule generativitu jinými způsoby, **považuje svůj život za naplněný**. Také pak není v situaci, kdy by musela v souvislosti s bezdětností vědomě vyhledávat jiný životní obsah, náplň času a cíle směřování energie. Její život je přirozeně naplněn jinými činnostmi a obsahu a energie směřována generativně jinam. Ukázalo se, že zejména do **vědomého rozvíjení mezilidských vztahů a do pomoci ostatním lidem**. Konkrétní formou pro tyto činnosti bylo uváděno dobrovolnictví, péče o jiné děti nebo členy rodiny a pomáhající profese. Některým ženám pomohlo **přijetí víry** k tomu, aby svůj život prožívaly smysluplně a naplněně.

Další souvislost se objevila mezi tím, zda žena vnímá jako jeden ze smyslů života rozvinutí biologické generativity, tedy mateřství na jedné straně. A tím, zda považuje svůj život za naplněný. Pokud má rozvinuty jiné formy generativity, které přinášejí pozitivní aspekty do životů jiných lidí. Její jednání dosahuje přínosu pro společenství a žena v tomto jednání vnímá přesah svého života.

Ze získaných dat tak byla vysledována souvislost, že pokud participantka nepovažuje biologickou generativitu za smysl života, snáze rozvíjí její jiné formy a považuje svůj život za naplněný, respektive je spokojena s tím, jak svůj život žije.

Participantky ve výzkumu odpovídaly takto:

Ve většině případů participantky nevnímají přímou souvislost mezi smyslem života a biologickou generativitou, a svůj život **považují za naplněný, mají dostatek lásky, naplňujících vztahů a smysluplné činnosti.**

K (45 let): „Podle mě se bezdětnost dá přežít v naprostý pohodě. Chci říct, že jsem naprosto spokojená, mám naplněný život a spoustu lásky a všeho prostě.“

O1 (44 let): „Pro mě je to pracovat a milovat. A to můžete mnoho lidí, zdaleka nejen vlastní děti.“

H1 (50 let): „Mě dělá spokojenou, když se cítím dobře já a taky lidi v mém okolí. Děti k tomu nepotřebuju a smysl života pro mě není mít děti.“

L1 (49 let): „Smysl života je pro mě ve vztahu s bohem. Taky v péči, v pomoci druhým. Ono je to vzájemně propojený, takže v tom.“

V méně případech participantky nejistě nebo ne zcela negují souvislost mezi smyslem života a biologickou generativitou, takže připouštějí nebo vyslovují přesvědčení, že smyslem života je mít děti. V těchto případech **nepovažují svůj život za zcela naplněný a hovoří o absenci lásky a rodiny a tento pocit je motivuje k hledání jiného naplnění.**

M2 (42 let): „No, jak se to vezme. Chybí mi děti, prostě vlastní rodina.“

L2 (48 let): „Naplněný život... bez rodiny je to nevyužitý potenciál.“

I (50 let): „*Já jsem se musela porozhlédnout, když mi došlo, že zůstanu bezdětná, jak svůj život naplním. Musela jsem se snažit jednak se s tím nejdřív vyrovnat, vůbec tu možnost připustit. No a pak najít, čemu se budu teda věnovat. Bylo to jednak ve změně smýšlení, ale fakt je, že jsem začala s novými věcmi, studium, dobrovolnictví...*“

G (52 let): „*Jo. Ale díra bez dětí pořád je, i když mám psí lásku, lidi, aktivity a činnosti. Chybí tam ta jedna neprožitá dimenze. V rámci těch dimenzí, co mám je můj život naplněný. Ale ta jedna chybí. A je nenahraditelná.*““

M1 (58 let): „*Ačkoli ta jedinečná láska mateřská mi prostě chybí.*“

O2 (55 let): „*Musela jsem svůj život hodně přehodnotit, abych cítila naplnění. Ale není trvalé, má mezery a musím se vědomě snažit, aby naplněný byl, musím na tom pracovat.*“

Pokud ženy **nevnímaly mateřství jako (jediný) smysl života a měly zároveň rozvinuté další způsoby generativního chování**, které umožňovaly prožívat přesah vlastního života, tedy to, že svým jednáním a působením mohou pozitivně přispívat k rozvoji ostatních a jsou přínosné či užitečné jinak, prožívají svůj život jako **zcela naplněný**.

8. DISKUZE

Předmětem výzkumu, který byl proveden a zpracován kvalitativním způsobem je způsob pojetí a projevy generativity převážně nedobrovolně bezdětných žen ve střední dospělosti. Výzkumu se zúčastnilo 14 participantek splňujících popsaná kritéria. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak tyto ženy rozvíjejí generativitu. V souvislosti s tím byly pokládány otázky po vyrovnání se se situací bezdětnosti, po rozvoji jiných způsobů generativity než je její přirozená biologická forma. Dále jsme se ptali na subjektivní hodnocení spokojenosti se životem.

Bezdětné ženy ve středním věku rozvíjejí generativní chování různými formami. Jejich jednání přesahující vlastní ego a mající dopad do dalších generací se realizuje jinými způsoby. Participantky uváděly **několik typů generativního chování**. Mezi nejvíce zastoupené patřila **péče o jiné, a to jak o děti, tak dospělé**. Vyskytly se u nich činnosti, jako je **pečování o blízké nebo dobrovolnická činnost. Lektorování, mentoring v pracovním prostředí, ale i v zájmové činnosti**. Několik žen vykonává **pomáhající profesi**, která jim také odpovídá na potřebu přesahu, tvorby a péče. Zastoupeny jsou tedy zejména činnosti, které Kotre (1996) řadí do třetího a čtvrtého typu generativity dle svého dělení, a tím je generativita technická a kulturní. Obsahuje **předávání zkušeností mladším nebo předávání dovedností méně zkušeným** v jakékoliv fázi života. Generativním objektem je zde jak příjemce učení, tak dovednost samotná, která se předáváním vyvíjí a uchovává. Při předávání znalostí se může člověk zaměřit nejen na to, jak se to dělá, ale také nepřímo na to, jaký je význam a smysl dané činnosti, co vlastně znamená, jaké hodnoty představuje. Kulturní typ generativity vypovídá o uchovávání, přetváření nebo tvoření hodnot a jejich předávání dalším generacím (Kotre, 1996). Uvedené typy jednání zahrnují dimenzi vnitřní touhy, která představuje potřebu pomáhat druhým, zanechat po sobě pozitivní stopu v dalších lidech. A dále kulturní dimenzi generativity, která představuje očekávání, že starší a zkušenější lidé pomáhají mladším lidem a poskytují péči potřebným (McAdams & de St. Aubin, 1992). Zároveň je toto jednání konkrétní, je skutečně realizováno v životě žen a často má podobu závazku, vědomě konané systematické činnosti, ať již je to forma pomáhající profese či jiný závazek. Je zde tedy naplněna dimenze závazku a jednání (McAdams & de St. Aubin, 1992). Marginální část zkoumaného vzorku uvedla ekologickou formu generativity, tedy aktivní jednání ve smyslu uchování a ochrany životního prostředí.

Participantky si často uvědomují **potřebu věnovat se činnosti přesahující jejich život, která bude mít pozitivní dopad do jejich blízkého i vzdáleného sociálního okolí.** Je u nich patrný důraz na **důležitost mezilidských vztahů.** Přesah vlastního života spatřují participantky ve **vlastním působení na druhé lidi prostřednictvím osobních i profesionálních vztahů.** Pozitivní odkaz, který předaly druhým lidem ať prostřednictvím osobních či profesionálních vztahů vnímají jako činnost, kterou dosahují přesahu a hodnotí ji jako smysluplnou. Jde o výkon pomáhající profese a o harmonické osobní vztahy. Vztahy s blízkými lidmi, ale i obecně s lidmi, s kterými vstupují do kontaktu. Kromě partnerů, rodinných příslušníků a přátel tak může jít o kohokoliv jiného. Některé ženy přesah formulovaly obecně jako **úsilí o lásku a harmonické vztahy s druhými lidmi.** Jak zjistil také Hansen (2012) absence rodičovství vede k zaměření na alternativní role, vztahy a podporu (např. manželské, partnerské, přátelské, rodinné a pracovní role), které bezdětným umožní vytvořit uspokojivý a smysluplný život.

Dalším aspektem, který výrazně formuje generativní jednání, je víra a potřeba přesahu vlastního života ve smyslu **duchovního prožívání.** Potvrdilo se, že ženy, které žijí aktivním duchovním životem a tuto oblast života mají vysoce rozvinutou, mají také generativní jednání. To se často projevuje činností v náboženské obci, ale nejen tam. Souvislost mezi rozvinutou a živou spiritualitou a religiozitou potvrdily i výzkumy (Dillon, Wink & Fay, 2003; Dillon & Wink, 2004). Participantky často chápou generativní jednání jako činnost, v níž jsou zapojeny svou osobností ve smyslu jejího rozvoje. Často uváděly, že **prostřednictvím kultivace své osobnosti mohou vyvíjet kvalitnější generativní jednání.** Každá z participantek uvedla, že se věnuje buď duchovní činnosti a nebo vlastnímu dalšímu vzdělávání.

V souladu s výsledky studie McAdamse, de St. Aubina a Loganové (1993) a Keyese a Ryffové (1998), uváděly participantky, že **v současném věku jsou více generativní než v mladších letech.** Participantky sdělovaly, že teprve s přibývajícím věkem více uvažovaly o hodnotě vlastního života a hledaly činnosti, které přesáhnou svým dopadem vlastní osobu a mohou pomoci ostatním. Ať již šlo o přímou pomoc jednotlivcům, tak zaměření na vztahy obecně až po snahu o zlepšení podmínek pro další generaci. Jak zjistili Peterson a Klohnenová (1995) vyjevilo se, že generativita ve středním věku nevzniká, ale je jen více rozvinutá. A to zejména u jedinců, kteří mají ve své anamnéze náznaky prosociálního chování, nebo víru v dobrotu lidstva již v mladším

věku (Peterson & Klohnenová, 1995). Některé z žen vykonávaly pomáhající profese, které obsahují přesahové jednání a odpovídají jim na otázky po smyslu.

Většina participantek **nedávala generativitu do souvislosti s bezdětností**. Potvrdilo se však, že participantky, které tuto souvislost nezaznamenaly, nevyvíjely generativitu jako náhradní program místo rodičovství, ale byly vysoce generativní a společensky aktivní a činné již dříve, jsou nyní spokojenější se svým životem. Podle výzkumů má generativita pozitivní korelaci s well-beingem a naopak její souvislost s rodičovstvím nebyla potvrzena (Rothrauff & Cooney, 2008). Pokud má žena rozvinuté různé formy generativního chování od mládí a v této činnosti přirozeně vytrvává, pociťuje naplnění i bez vlastních dětí. I přesto, že nebyla naplněna biologická generativita, a žena může pociťovat určitou lítost s touto skutečností, rozvíjí-li generativitu jinými způsoby, považuje svůj život za naplněný. Také není v situaci, kdy by musela v souvislosti s bezdětností vědomě vyhledávat jiný životní obsah, náplň času a cíle směřování energie. Její život je přirozeně naplněn jinými činnostmi a obsahy a energie směřována generativně jinam. Zejména do vědomého rozvíjení mezilidských vztahů a do pomoci ostatním lidem. Formou pro tyto činnosti bylo uváděno **dobrovolnictví, péče o jiné děti nebo členy rodiny, pomáhající profese**. Podobné závěry získali ze svých výzkumů McAdams (2013), McAdams a Loganová (2004).

Další souvislost se objevila mezi tím, zda žena vnímá jako jeden ze smyslů života rozvinutí biologické generativity, tj. rodičovství, resp. mateřství na jedné straně. A tím, zda považuje svůj život za naplněný, tj. biologická generativita ji příliš nechybí, neboť má rozvinuté jiné formy generativity, které přinášejí pozitivní aspekty do životů jiných lidí. Její jednání dosahuje přínosu pro společenství a žena v tomto jednání vnímá přesah svého života.

Studie předkládá závěr, že generativita je vysoce individuální (Reinilä, Saajanaho, & Fadjukoff, 2023), je rozvíjena nezávisle na rodičovství a ovlivňují ji jiné faktory. Může jít o osobní rysy, např. otevřenost ke zkušenosti koreluje s vysokou mírou generativity (Millová & Blatný, 1996).

Ze získaných dat tak byla vysledována souvislost, že pokud participantka nepovažuje biologickou generativitu za smysl života, snáze rozvíjí její jiné formy a **považuje svůj život za naplněný, respektive je spokojena s tím, jak svůj život žije**.

Zajímavým zjištěním bylo, že více než třetina žen uvedla, že jejich bezdětnost má přínos v **zamezení přenosu vlastního traumatu z výchovy a rodinného prostředí do další generace**. To koresponduje se závěry výzkumů Shawa, který tvrdí, že bezdětnost může být rovněž odkazem na trauma prožité v dětství, nedostačující rodiče anebo jiné negativní aspekty, které se udály během výchovy (Shaw, 2011). Také Gillespie (2003) popisuje, že důvodem některých bezdětných žen je nešťastné dětství. Tyto ženy se domnívají, že by nebyly dobrými matkami. Pokud se jedná o vědomé a dobrovolné rozhodnutí nemít děti z důvodu zamezení přenosu traumatu, je samotné toto jednání vysoce generativní, jak tvrdí Kotre (1996).

Projevy generativity bezdětných žen mají různé formy a způsoby vyjádření. Přesahové jednání s pozitivním dopadem do dalších generací tyto ženy realizují v jiných osobních nebo i profesionálních vztazích, než je ten rodičovský. Generativita se projevuje prostřednictvím **pomáhání druhým lidem, společenskou angažovaností, uměleckou tvorbou**. Jako společné se ukázalo zaměření na **rozvoj dalších mezilidských vztahů, které pro bezdětné ženy nabývají na důležitosti**. Jde o vztahy nejen partnerské a rodinné, ale i přátelské a vztahy v širší komunitě. **Protektivním faktorem pro vyrovnání se s bezdětností se ukázala biologická nemožnost počít dítě, duchovní aktivita a vysoká míra generativity v mladším věku**.

Co se týče prožívání vlastní bezdětnosti, ženy uváděly **širokou škálu emocí** od smutku po vděčnost. Často se jednalo o **ambivalentní pocity i postoje** k vlastní bezdětnosti. S podobnými výsledky se setkáváme např. ve výzkumu z roku 2021 (Chauhan, Jackson & Harper, 2021) zaměřeném na prožívání nedobrovolné bezdětnosti žen starších čtyřicetišesti let v USA. Ten přinesl tyto výsledky: nejčastěji byly u žen identifikovány pocity neštěstí (85/158, 54 %), přijetí (43/158, 27 %) a štěstí (30/158, 19 %).

Absence rodičovství může být v případě žen zvláště citlivou oblastí prožívání. Jak vyšlo v sociologickém výzkumu Hany Hamplové provedeném v roce 2015, ke štěstí je třeba mít v případě ženy alespoň jedno dítě (Hamplová, 2015). Předkládaný výzkum potvrzuje, že skutečnost bezdětnosti s sebou přináší mnoho prožitků, mezi nimiž je také lítost či smutek. O existujícím pocitu ztráty imaginárního dítěte a nenaplněné touze po dětech vedoucí k nejistotě v životě bezdětných žen hovoří závěry výzkumu z Velké Británie (Fieldsend & Smith, 2020). Tento výzkum v souladu s naší studií potvrzuje, že s nenaplněným mateřstvím se mohou pojit pocity lítosti a každodenní život může

připomínat absenci podstatné dimenze života. Tato skutečnost znamená pro bezdětné ženy jak existenciální úzkost, tak výzvu.

Bezdětné ženy předkládané studie potvrzovaly, že přibývajícím věkem jim pomáhá s vyrovnáním se skutečností bezdětnosti. Že smíření přichází postupně a je třeba v bezdětnosti dokázat najít smysl a předpoklad pro rozvoj jiných oblastí života, k vyhledání smyslu ve vlastním životním příběhu a jeho přerámování (Moore, Allbright-Campos & Strick, 2017).

Můžeme konstatovat podobný závěr jako studie Umbersona a kol., a to že bezdětnost podobně jako rodičovství není stejnou zkušeností pro všechny jedince. Každá žena může bezdětnost prožívat rozdílně a mnohé s pozitivní konotací (Umberson et al., 2010).

Významným limitem výzkumu se ukázalo to, že jde o vlastní téma výzkumnice. Bylo třeba vysoké míry sebereflexe při sběru, vyhodnocení a interpretaci dat. Předkládaná práce si neklade za cíl zodpovědět tak širokou otázku, byla exkurzem do životů bezdětných žen ve věku střední dospělosti a získané poznatky mohou být využity v poradenství. Jedním z vhodných terapeutických přístupů při práci na vyrovnání se s trvalou bezdětností, zvýšení generativity a spokojenosti se životem je narativní přístup v psychoterapii. Ten prostřednictvím přerámování diskurzu životního příběhu může přispět ke všem uvedeným změnám ve vnímání a prožívání vlastního života a přinést trvalý prožitek smysluplnosti, vyšší spokojenosti a vést k rozvoji generativity (Moore, Allbright-Campos & Strick, 2017).

9. ZÁVĚR

Participantky popisovaly **mnoho různých pocitů** vztahujících se k vlastní bezdětnosti a některé vyjadřovaly **ambivalentní pocity** v postoji k bezdětnosti. Často mluvily o lítosti, že se nestaly matkami. Také o smutku, který cítí během svátků tradičně s rodinou spojených nebo při pohledu na šťastně vypadající rodinu. Lítost s tím, že nemají děti, vyjádřila čtvrtina žen. Občasnou **lítost nebo smutek** popsala více než třetina žen. U dvou žen se objevilo **sebeobviňování**, že si děti nedokázaly pořídít.

Některé ženy popisovaly svou bezdětnost jako **pocit hendikepu, celoživotního úrazu a pocitu absence důležité životní zkušenosti**. Tři z žen mluvily o deficitu možnosti růstu v souvislosti s výchovou dětí a dvě ženy mluvily o absenci podstatné životní dimenze, kterou rodičovství představuje. Deficit vlastní rodičovské zkušenosti se dostává na světlo např. i v situaci prarodičovství nepokrevním vnoučatům.

Objevovaly se také **pocity vyrovnání, smíření** se s danou skutečností. Dokonce **pocity vděčnosti** za možnost žít svůj život bez omezení. Zejména u žen, které děti mít nemohly nebo je nemají ze zdravotních důvodů, dochází častěji k nezbytnému **přijetí** dané skutečnosti. Tyto ženy také snáze nalézají jiné formy generativního chování a bezdětnost u nich není spojena s negativními pocity. V některých případech naopak definitivní bezdětnost přinesla **pocit katarze a úlevy** od tlaku, který žena vyvíjela sama na sebe nebo který cítila ze sociálního okolí.

Z odpovědí participantek jsme zjišťovali, jakým jednáním se vyrovnávají s bezdětností, jaké copingové strategie volí. Jednou z nich je vědomé zacílení energie na činnosti, které naplní den a které může participantka zcela ovlivnit. Je to tedy zaměření pozornosti na sebe a jde o činnosti, které bychom mohli zahrnout pod pojem **seberozvoj**.

Dvě třetiny participantek uvedly, že se zaměřují na **rozvoj mezilidských vztahů**. A to jak partnerských, pokud partnera mají, nebo zejména přátelských. Ženy hovoří o tom, jak jsou mezilidské vazby a dobré vztahy důležité, a to i s ohledem na to, že nezaložily vlastní rodinu. Ostatní **mezilidské vztahy tak nabývají na významu**. Ženy je vnímají jako **zdroj uspokojení a hovoří o vzájemném obohacování**. Také je v několika případech zmíněna péče o staré rodiče.

Většina žen uvedla jako copingové jednání rozvoj **duchovní stránky života**. Ať již jde o křesťanskou víru ve dvou případech nebo i jiné formy duchovního života. Dvě ženy, které ve střední dospělosti přijaly katolickou víru, dávaly tento proces do souvislosti

s vývojem svého života včetně fenoménu bezdětnosti. Některé z žen, které se věnují józe, studiu, duchovním praktikám pocházejícím z východních filozofií přiznávají, že tyto formy duchovního života rozvíjely až v souvislosti s tím, že na ně měly dostatek času v souvislosti s bezdětností. Naopak ženy, které se různým duchovním praktikám věnovaly vždy, potvrzují, že se s bezdětností vyrovnaly bez větších potíží.

Participantky uváděly několik typů generativního chování. Mezi nejvíce zastoupené patřila **péče o jiné, a to jak o děti, tak dospělé**. Vyskytly se u nich činnosti, jako je **pečování o blízké nebo dobrovolnická činnost. Lektorování, mentoring v pracovním prostředí, ale i v zájmové činnosti**. Několik žen vykonává **pomáhající profesi**, která jim také odpovídá na potřebu přesahu, tvorby a péče. Marginální formou generativního chování byla péče o životní prostředí, které uvedl jen zlomek výzkumného souboru.

Přesah vlastního života spatřují participantky ve vlastním působení na druhé lidi prostřednictvím **osobních i profesionálních vztahů**. Pozitivní odkaz, který předaly druhým lidem ať prostřednictvím osobních či profesních vztahů vnímají jako činnost, kterou dosahují přesahu a hodnotí ji jako smysluplnou. Může jít o výkon pomáhající profese. Ale i o harmonické osobní vztahy. A to vztahy s blízkými lidmi, ale i obecně s lidmi, s kterými vstupují do kontaktu. Kromě partnerů, rodinných příslušníků a přátel tak může jít o kohokoli jiného. Některé ženy přesah formulovaly obecně jako úsilí o lásku a harmonické vztahy s druhými lidmi.

Z výpovědí dotazovaných žen se dají vysledovat určité souvislosti. Jednak vyšlo najevo, že pokud se žena nemůže stát matkou ze zdravotních důvodů, umožní jí to snazší vyrovnání se s vlastní bezdětností.

Pokud má žena rozvinuté různé formy generativního chování od mládí a v této činnosti přirozeně vytrvává, pociťuje naplnění i bez vlastních dětí. I přesto, že nebyla naplněna biologická generativa a žena může pociťovat určitou lítost s touto skutečností, rozvíjí-li generativitu jinými způsoby, považuje svůj život za naplněný. Také není v situaci, kdy by musela v souvislosti s bezdětností vědomě vyhledávat jiný životní obsah, náplň času a cíle směřování energie. Její život je přirozeně naplněn jinými činnostmi a obsahy a energie směřována generativně jinam. Zejména do vědomého rozvíjení mezilidských vztahů a do pomoci ostatním lidem. Formou pro tyto činnosti bylo uváděno dobrovolnictví, péče o jiné děti nebo členy rodiny, pomáhající profese.

Další souvislost se objevila mezi tím, zda žena vnímá jako jeden ze smyslů života rozvinutí biologické generativity, tj. rodičovství, resp. mateřství na jedné straně. A tím, zda považuje svůj život za naplněný, tj. biologická generativita ji příliš nechybí, neboť má rozvinuty jiné formy generativity, které přinášejí pozitivní aspekty do životů jiných lidí. Její jednání dosahuje přínosu pro společenství a žena v tomto jednání vnímá přesah svého života.

Pokud ženy nevnímaly rodičovství jako jediný smysl života a měly zároveň rozvinuté další způsoby generativního chování, které umožňovaly prožívat přesah vlastního života, tedy to, že svým jednáním a působením mohou pozitivně přispívat k rozvoji ostatních a jsou přínosné či užitečné jinak, prožívaly svůj život jako zcela naplněný.

SOUHRN

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl zjistit, jak rozvíjejí bezdětné ženy ve střední dospělosti svou generativitu. Zaměřili jsme se na bezdětné ženy ke konci či po skončení fertilního věku, abychom se pokusili zjistit, jak se vyrovnaly s nemožností rozvinutí přirozené formy generativity, kterou dle Eriksona (1997) reprezentuje rodičovství, resp. mateřství. Zajímalo nás, jakými způsoby bezdětné ženy středního věku rozvíjí svou generativitu, zda vnímají potřebu přesahu vlastního života a jakým jednáním ji saturují. Dále nás zajímalo, jak se s bezdětností vyrovnaly a jak subjektivně hodnotí spokojenost se svým životem.

Generativita je pojem, kterým E. H. Erikson (1950) nazývá ve své psychosociální teorii vývojový úkol pro období střední dospělosti. Člověk po dosažení dospělosti má jednat generativně, tedy přesáhnout rámec svého života, aby zde zanechal pozitivní odkaz dalším generacím. Generativita jednak předpokládá naději v dobro lidstva a nutí člověka přesahovat vlastní prospěch tím, že pečuje různými formami o blaho ostatních, zejména mladších. Právě péče je ctností, kterou je generativita dle Eriksona projevoována. Antidotem je pak stagnace, zaměření na svou osobu, stažení ze společnosti až nenávisť k ostatním, tedy jejich odmítání, rejektivita dle Eriksona (1997). Koncept generativity byl dále rozvíjen dalšími autory, kteří pojímají generativitu širěji. Patří mezi ně např. J. Kotre, McAdams a de St. Aubin, Loganová, Schoklitschová a Baumann a další.

Participantkami výzkumu se staly ženy ve věku od 42 do 62 let, které splňovaly kritérium bezdětnosti, přičemž přednost měly ženy nedobrovolně bezdětné. Osloveno bylo celkem 18 žen, výzkumu se dobrovolně a s předem vyjádřeným souhlasem zúčastnilo 14 žen. Vzhledem k zaměření výzkumu na subjektivní vnímání a prožívání byl zvolen kvalitativní přístup a ke zpracování dat vybrána tematická analýza. Odpovědi na tři výzkumné otázky byly zpracovány z dat získaných od participantek pomocí polostrukturovaného interview. Tato data byla podrobena nejprve tematické analýze, kdy byly do trsů sdruženy výpovědi obsahově podobné a jim pak byly přiděleny nadřazené kategorie podle povahy obsahu. Tato data byla dále interpretována pomocí konkrétních výpovědí žen.

Výsledky výzkumu se nelišily od závěrů některých studií, které byly realizovány a publikovány v zahraničí. U nás se výzkumu generativity věnuje především K. Millová a M. Blatný, jejich výzkumy byly zaměřeny psychometricky na revizi dotazníků

generativity a na souvislost osobnostních faktorů a generativního chování. Z našeho kvalitativního šetření vyplývá několik poznatků.

Projevy generativity bezdětných žen mají různé formy a způsoby vyjádření. Přesahové jednání s pozitivním dopadem do dalších generací tyto ženy realizují v jiných osobních nebo profesionálních vztazích. Generativita se projevuje prostřednictvím pomáhání druhým lidem, společenskou angažovaností, uměleckou tvorbou. Jako společné se ukázalo zaměření na rozvoj dalších mezilidských vztahů, které pro bezdětné ženy nabývají na důležitosti. Jde o vztahy nejen partnerské, ale i přátelské a vztahy v širší komunitě. Protektivním faktorem s vyrovnání se s bezdětností se ukázala biologická nemožnost počít dítě, duchovní aktivita a vysoká míra generativity v mladším věku.

Bezdětné ženy, které byly vysoce generativní dříve, přijímají nyní bezdětnost lépe a uvádějí vyšší spokojenost se svým životem. Podobně ženy, které vnímají svůj přínos vyššímu celku i v jiných činnostech, než je biologická generativita, prožívají svůj život jako naplněný. Ženy prožívají bezdětnost na široké škále pocitů. Od úlevy od společenského tlaku, smíření a přijetí po lítost a smutek zejména v určitých situacích. Objevují se také ambivalentní pocity. Ačkoli žena vnímá svůj život jako naplněný a má rozvinutou generativitu, neznamená to, že nepocituje občasnou lítost nebo deficit specifické životní dimenze, kterou je rodičovství. Některé z žen také uvedly, že vnímají svou bezdětnost jako přínos, neboť zabránily mezigeneračnímu přenosu traumatu, což je možné vnímat jako způsob generativního jednání.

Práce se týká problematiky bezdětných žen a jejich projevům generativity. Jde o téma, jemuž se nevěnuje mnoho pozornosti, které však v důsledku populačních trendů a demografických změn může nabývat na významu. Bezdětných žen bude podle prognóz Českého statistického úřadu přibývat a zpracované téma může pomoci v poradenské práci s těmito klientkami.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Adams-Price, C.E., Nadorff D.K., Morse L.W., Davis K.T. & Stearns M.A. (2018). The Creative Benefits Scale: Connecting Generativity to Life Satisfaction. *The International Journal of Aging and Human Development*.

Baltes, P. B. (1987). *Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline*. *Developmental psychology*, 23(5), 611.

Blatný, M. (2016). *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.

Blatný, M., Millová, K., & Jelínek, M. et al. (2019): Personality Predictors of Midlife Generativity: A Longitudinal Study. *Journal of Adult Development*, 26, 219–231.

Blatný, M. (ed.). (2020): *Osobní pohoda a osobnost v celoživotní perspektivě*. Praha: Academia.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Busch, H. (2023). Seeing death with more equanimity: The indirect effect of generativity on death acceptance through ego-integrity. *Journal of Adult Development*, 1-11.

Craig, B. et al. (2014). A Generation of Childless Women: Lessons from the United States, *Women's Health Issues*, Volume 24, Issue 1, e21-e27.

Český statistický úřad (2019). Magazín českého statistického úřadu. Získáno 10. 10. 2021. Dostupné z: Počty narozených dětí by již neměly překročit současné hodnoty | Statistika&My (statistikaamy.cz)

Chauhan, D., Jackson, E. & Harper, C. J. (2021). Childless by circumstance – Using an online survey to explore the experiences of childless women who had wanted children. *Reproductive Biomedicine & Society Online*, Volume 12, 44-55.

De St. Aubin, E. & McAdams, D. (1995). The relations of generative concern and generative action to personality traits, satisfaction/happiness with life, and ego development. *Journal of Adult Development*, 2(2), 99 - 112.

De St. Aubin E. & McAdams, D. (2004) *The Generative Society: Caring for Future Generations*. Washington DC: American Psychological Association.

- Dillon, M., Wink, P., Fay, K. (2003): Is spirituality detrimental to generativity? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42, 427-444.
- Dillon, M., Wink, P. (2004): American religion, generativity, and the therapeutic culture. In: de St. Aubin, E., MacAdams, D. P. (Eds.), *The generative society*. Washington, American Psychological Association Press, 153-174.
- Einolf, C. J. (2014). Stability and change in generative concern: Evidence from a longitudinal survey. *Journal of Research in Personality*, 51, 54-61.
- Erikson, E. H. (1950): *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1997): *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Portál.
- Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portal.
- Fieldsend, M. & Smith, J. A. (2020) "Either stay grieving or deal with it": the psychological impact of involuntary childlessness for women living in midlife. *Human Reproduction* 35 (4), S. 876-885.
- Frankl, V. E. (1994): *Člověk hledá smysl: Úvod do logoterapie*. Praha. *Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek*.
- Gillespie, R. (2003). Childfree and feminine: Understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Gender & Society*, 17(1), 122-136.
- Graham, M. (2015). Is childlessness harmful to a woman's health and well-being throughout her life? *Women's Health Issues*, 25(2), 176-184.
- Graham, M., Hill, E., Shelly, J., & Taket, A. (2013). *Why are childless women childless?* Findings from an exploratory study in Victoria, Australia.
- Graham, M.L., Hill, E. & Shelley, J.M. at al. (2011). Exploring the health and well-being of childless women: a cross-sectional exploratory study in Victoria, Australia. *BMC Women's Health* 11, 47.
- Doseděl, T. (2016). Dana Hamplová: Proč potřebujeme rodinu, práci a přátele. Šťěstí ze sociologické perspektivy. *Sociální studia/Social Studies*, 13(3), 165-167.
- Hansen, T. (2012). Parenthood and happiness: A review of folk theories versus empirical evidence. *Social Indicators Research*, 108, 29–64.
- Hansen, T., Slagsvold, B., & Moum, T. (2009). Childlessness and psychological well-being in midlife and old age: An examination of parental status effects across a range of outcomes. *Social Indicators Research*, 94, 343–362.
- Hašková, H. (Ed.). (2006). *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- Hašková, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Brno: Slon.
- Havighurst, R. J. (1953). *Human development and education*. New York: Longmans.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Jung, C. G. (2005). *Člověk a duše*. Praha: Academia.
- Keyes, C. L. M., & Ryff, C. D. (1998). *Generativity in adult lives: Social structural contours and quality of life consequences*.
- Kotre, J. N. (1996). *Outliving the self: How we live on in future generations*. New York: W.W. Norton.
- Kotre, J. N. (2005). Generativity: Reshaping the Past into the Future. *Science & Theology News*, September 2005, pp. 42-43.
- Langmaier, J. & Krejčířová, D. (2006): *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Lawford, H., Pratt, M. W., Hunsberger, B., & Mark Pancer, S. (2005). Adolescent generativity: A longitudinal study of two possible contexts for learning concern for future generations. *Journal of research on adolescence*, 15(3), 261-273.
- Letherby, G. (2002). Childless and bereft? stereotypes and realities in relation to “voluntary” and “involuntary” childlessness and womanhood. *Sociological Inquiry*, 72(1), 7–20.
- McAdams, D. P. (2001). *Generativity in midlife*. In M. E. Lachman (Eds.), *Handbook of midlife development* (pp. 395-447). New York: Wiley.
- McAdams, D. P. (2006). The Redemptive Self: Generativity and the Stories Americans Live By. *Research in human development*. 3(2,3), 81–100.
- McAdams, D. P., & de St. Aubin, E. (1992). The theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003–1015.
- McAdams, D. P., de St Aubin, E. D., & Logan, R. L. (1993). Generativity among young, midlife, and older adults. *Psychology and aging*, 8, 221-230
- McAdams, D.P., Hart, H.M., & Maruna, S. (1998). The anatomy of generativity. In D.P. McAdams and E. de St. Aubin (Eds.), *Generativity and adult development: How and why we care for the next generation* (pp. 7-43). Washington, D.C.: APA Press.
- McAdams, D.P. & Logan, R.L. (2004). What is generativity? V E. de St. Aubin, DP McAdams a T.-C. Kim (Eds.), *Generativní společnost: Péče o budoucí generace* (str. 15–31). Americká psychologická asociace.

- McAdams, D.P. (2013). The positive psychology of adult generativity: caring for the next generation and building a redemptive life. In JD Sinnott (ed.), *Positive Psychology: advances in understanding adult motivation* (str. 191–205). Springer Science + Business Media.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Millová, K., & Blatný, M. (2016). Generativita v současném empirickém výzkumu. *Československá Psychologie*, 60(6).
- Millová, K., Blatný, M. (2016). Generativita jako významný vývojový úkol v dospělosti. In: Blatný, M. (2016). *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Moore, R. M., Allbright-Campos, M., & Strick, K. (2017). Childlessness in middle age: Enhancing generativity through a narrative approach. *The Family Journal*, 25(1), 40–47.
- Newton, N. J., & Baltys, I. H. (2014). Parent status and generativity within the context of race. *International Journal Of Aging & Human Development*, 78(2), 171-195.
- Peterson, B. E., & Klohnen, E. C. (1995). Realization of generativity in two samples of women at midlife. *Psychology and Aging*, 10(1), 20.
- Peterson, B. E. (2002). Longitudinal analysis of midlife generativity, intergenerational roles, and caregiving. *Psychology and Aging*, 17(1), 161.
- Peterson, B. E., & Duncan, L. E. (2007). Midlife women's generativity and authoritarianism: Marriage, motherhood, and 10 years of aging. *Psychology and Aging*, 22(3), 411-419.
- Reinilä, E., Kekäläinen, T., Saajanaho, M., & Kokko, K. (2023). Struktura duševní pohody a její vztah ke generativitě ve střední dospělosti a na počátku pozdní dospělosti. *International Journal of Behavioral Development*.
- Rothrauff, T., & Cooney, T. M. (2008). The role of generativity in psychological well-being: does it differ for childless adults and parents? *Journal of Adult Development*, 15 (3 - 4), 148 – 159.
- Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha: Portál.

- Sobotka, T. (2017). Bezdětnost v Evropě: Rekonstrukce dlouhodobých trendů mezi ženami narozenými v letech 1900–1972. *Bezdětnost v Evropě: souvislosti, příčiny a důsledky*, 17-53.
- Sobotka, T., & Beaujouan, É. (2018). Pozdní mateřství v zemích s nízkou porodností: Reprodukční záměry, trendy a důsledky. *Prevence ztráty plodnosti související s věkem*, 11-29.
- Umberson, D., Pudrovska, T., & Reczek, C. (2010). Parenthood, Childlessness, and Well-Being: A Life Course Perspective. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 612–629.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum.
- Shaw, R. L. (2011). Women's experiential journey toward voluntary childlessness: An interpretative phenomenological analysis. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(2), 151-163
- Schoklitsch, A., & Baumann, U. (2011). Measuring generativity in older adults: The development of new scales. *The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry*, 24, 31–43.
- Snarey, J., Son, L., Kuehne, V. S., Hauser, S., & Vaillant, G. (1987). The role of parenting in men's psychosocial development: A longitudinal study of early adulthood infertility and midlife generativity. *Developmental psychology*, 23(4), 593.
- Surkyn, J., & Lesthaeghe, R. (2004). Value orientations and the second demographic transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An update. *Demographic research*, 3, 45-86.
- Švancara, J. (1986). *Kompendium vývojové psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Tocchioni, V., Rybińska, A., Mynarska, M., Matysiak, A., & Vignoli, D. (2022). Life-course trajectories of childless women: Country-specific or universal?. *European Journal of Population*, 38(5), 1315-1332.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum.
- Wojciechowska, L. (2011). Základní naděje a generativita ve střední dospělosti. *Polský psychologický bulletin*, 42 (4), 188-197.

Yüksel, M., Aydin, E., Kurtuluş, Y., & Cetin, D. (2015). Zkoumání úrovně psychické pohody a sociální generativity jedinců v období střední dospělosti v závislosti na různých proměnných. *Mezinárodní časopis o nových trendech ve vzdělávání a jejich důsledcích* , 6 (2), 70-80.

Zhang, D., Guo, H., Liu, Y., & Yang, R. (2023). The association of number of births on women's biological aging, premature mortality and life expectancy: a prospective cohort study of UK biobank. *Authorea*.

SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha č. 1 Abstrakt v českém jazyce

Příloha č. 2 Abstrakt v anglickém jazyce

Příloha č. 3 Informovaný souhlas

Příloha č. 1: Abstrakt bakalářské práce

Název práce: Pojetí generativity u bezdětných žen ve střední dospělosti

Autor práce: Mgr. Jana Klabanová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Martina Friedlová, PhD.

Počet stran a znaků: 68 stran, 128 998 znaků

Počet příloh: 3 přílohy

Počet titulů použité literatury: 72

Abstrakt (800-1200 znaků): Bakalářská práce se zabývá generativitou bezdětných žen ve střední dospělosti. Sledovanou oblastí studie je prožívání bezdětnosti a generativní jednání bezdětných žen. Cílem studie je zjistit, jakou formu generativity rozvíjí bezdětné ženy, které věkem dosahují střední dospělosti. Jaké generativní činnosti jim odpovídají na otázku po smyslu života a přináší jeho naplnění.

Pro výzkum byl zvolen kvalitativní design, data byla sbírána pomocí polostrukturovaného interview. Metodou analýzy dat je tematická analýza. Výzkumu se zúčastnilo 14 bezdětných žen. Výsledky práce ukazují, že vyrovnání se s trvalou bezdětností provází široká škála emocí a často ambivalentních postojů. Generativitu ženy nevnímaly v souvislosti s bezdětností a rozvíjely ji mnoha činnostmi. Mezi nejvíce zastoupené patřilo pečování o blízké, děti i dospělé, dobrovolnická činnost, výkon pomáhající profese. Lektorování, mentoring v pracovním prostředí, ale i v zájmové činnosti. Přesah vlastního života spatřují participantky ve vlastním působení na druhé lidi prostřednictvím osobních i profesionálních vztahů.

Klíčová slova: generativita, bezdětnost, střední dospělost

Příloha 2: Abstract of thesis

Title: Conceptions of generativity in childless women in middle adulthood

Author: Mgr. Jana Klabanová

Supervisor: Mgr. et Mgr. Martina Friedlová, PhD.

Number of pages and characters: 68 pages, 128 998 characters

Number of appendices: 3 appendices

Number of references: 72

Abstract (800-1200 characters): The bachelor thesis deals with the generativity of childless women in middle adulthood. The aim of the thesis was to find out how childless women in middle adulthood develop their generativity, in what ways they fill their time creatively and how they perceive the saturation of the need to transcend their own lives. The research also aimed to identify feelings related to enduring childlessness. A qualitative design was chosen for the research, with data collected through semi-structured interviews. The method of data analysis was thematic analysis. 14 childless women participated in the research. The results show that coping with permanent childlessness is accompanied by a wide range of emotions and often ambivalent attitudes. Generativity was not perceived by the women in the context of childlessness and was developed through many activities. Among the most represented were caring for loved ones, children and adults, volunteering, and pursuing a helping profession. Lecturing, mentoring in the work environment, but also in leisure activities. Respondents saw the overlap of their own lives in their impact on others through personal and professional relationships.

Keywords: generativity, childlessness, middle adulthood

Příloha č. 3: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu v rámci diplomové práce

Název práce: Pojetí generativity u bezdětných žen ve střední dospělosti

Autor práce: Mgr. Jana Klabanová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Martina Friedlová, PhD.

Termín realizace: léto až zima 2022

Místo realizace: Praha

Prohlašuji, že jsem byla oslovena a seznámena s podmínkami účasti na kvalitativním výzkumu v rámci bakalářské práce „Pojetí generativity u bezdětných žen ve střední dospělosti“ a že se jej chci dobrovolně zúčastnit. Beru na vědomí, že údaje poskytnuté pro účely tohoto výzkumu jsou anonymní a nebudou použity jinak než k interpretaci výsledku v rámci bakalářské práce. Dále beru na vědomí, že výzkum spočívá v nahrávání rozhovoru na mobilní telefon a tato nahrávka bude ihned po přepsání smazána. Přepsaná data budou skartována po jejich zpracování. Byly mi zodpovězeny všechny mé dotazy. Jsem si vědom/a toho, že mohu z výzkumu kdykoli, odstoupit, a to i bez udání důvodu. Svým podpisem vyjadřuji souhlas se svou účastí na tomto výzkumu.

Dne.....

Jméno a příjmení.....

Podpis.....

